

Türkiye’de kırdaki sınıf mücadelelerinin tarihsel gelişimi

Burak Gürel

Türkiye’deki sınıf mücadelelerinin dün ve bugüne ışık tutmayı amaçlayan herhangi bir araştırmanın tarım kesiminde yaşanan sınıfsal ayrışmaları ve mücadeleleri görmezden gelme veya genel olarak kentlerde geçen bir anlatının dipnotu olmaya mahkum etme lüksü yoktur. Bunun iki nedeni var. Birincisi, Türkiye kapitalizmi bir dizi gelişmiş kapitalist ülkeden farklı olarak kırsal nüfusun ilk elden, hızla tasfiye edilerek proleterleştirilmesi yoluyla gelişmemiştir. 1920’lerde ülke nüfusunun yüzde sekseninin köylerde yaşadığı, 1980’lerin başına kadar kır nüfusunun kent nüfusundan fazla olduğu gerçeği bu tespiti doğrulamaktadır. Ülke nüfusunun yarısından çoğunu hesaba katmadan yapılacak bir sınıfsal analizin eksik, hatta yanlış olacağı aşikardır. Bununla birlikte, kırlara ve köylülüğe ilişkin sınıfsal analizin önemi sadece bu istatistiki gerçeğe bakılarak anlaşılabilir. Esas önemli olan sınıf mücadelelerinin tarihsel seyrini açıklayabilmektir. Marmara ve Ege gibi nispeten gelişkin bir sanayiye ve kent nüfusuna sahip bölgelere ilişkin çıkarılacak sonuçlarla 1990’lardaki zorunlu göç uygulamasına değin nüfusunun ezici bölümü köylerde yaşayan ve tarımla uğraşan Kürt coğrafyası hakkındaki sınıfsal analizin sonuçlarının aynı olması beklenemez. Bu farklılık yalnızca ekonomik ve sosyal göstergelerdeki değişimi açıklamak için değil, siyasal mücadele

dinamiklerinin kavranması bakımından da önemlidir. Örneğin Kürt ulusal sorununu ve hareketlerini toprak sorununa, topraksız ve az topraklı köylüler ile büyük toprak sahipleri arasındaki karmaşık ilişki ve çelişkilere ve Türk devletinin bu sorunlar karşısındaki tutumuna bakmadan anlamak mümkün değildir.

Tarımsal dönüşümün ve kırlardaki sınıf mücadelesinin Kürt meselesi bağlamındaki merkezi öneminin altını çizmek fakat orada durmamak gerekiyor. Sungur Savran'ın *Devrimci Marksizm*'in elinizdeki sayısında yayımlanan yazısında “yarı-proleterler” olarak tarif ettiği, elindeki toprakların tamamını kaybetmemekle birlikte geçimini tamamen bu topraktan sağlayamayan ve dolayısıyla emek gücünü kapitalistlere satarak proletarya saflarına katılan kesim, gerek imparatorluk gerekse de cumhuriyet dönemindeki proletarya kitlesinin çok önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Dahası, bugün de elindeki toprağı geçimine yetmediğı için yılın belirli bir döneminde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ve ülke proletaryasının en fazla sömürülen kesimleri arasında yer alan azımsanmayacak bir kitle mevcuttur. İşçi sınıfını yalnızca kentlerde arayan bir yaklaşımın bu kesimlerin mücadelelerini fark etme ve ona yön verme şansı yoktur. Sadece bu geniş kesimin varlığı dahi kırlardaki gelişmelere, mücadele dinamiklerine yakından bakmak için yeterli bir nedendir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, kır nüfusunun çoğunluğunu oluşturan az topraklı, küçük köylü yığınlarının özellikle 1940'ların sonundan itibaren tarımın hızlı modernleşmesine bağlı olarak yaşadığı ayrışma, göç ve işçileşme süreçleri ile bu süreçlerin işçi hareketi ile devrimci mücadelenin genel seyri ile ilişkisini araştırmanın ülkenin sınıf mücadelesi dinamiklerini kavramanın ön şartı olduğu açıkça görülür.

Yukarıda sıralanan nedenlere bağlı olarak, bu yazının amacını Türkiye’de köylülüğün tarihsel süreçte yaşadığı sınıfsal ayrışmaları ve buna bağlı olarak gelişen sınıf mücadelelerini özetle incelemek olarak tarif edebiliriz. Kapitalizmin kırlardaki gelişimi ve köylülüğün farklı sınıf ve katmanları ile kapitalist devletin ilişkisi bu analizin merkezinde bulunuyor. Tarımın dönüşümünü ve kır temelli sınıf mücadelelerini tarihsel gelişimi içinde özetle ele alacak bu yazı ilki teorik, ikincisi tarihsel olmak üzere iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümde Marksist teorinin tarım ve köylü sorunlarına ilişkin yaklaşımını kısaca inceleyeceğiz. Yazının ana gövdesini oluşturan ikinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden günümüze değin gerçekleşen tarımsal dönüşümlerin ve sınıf mücadelelerinin özet bir bilançosu çıkarılacak. Bu çerçevede, öncelikle 20. yüzyılın başında köylülük içindeki temel sınıflar, büyük toprak sahiplerinin Kemalist iktidar bloğu içindeki konumu, Türkiye’deki toprak reformu tartışmaları ve uygulamaları ele alınacak. 1940’ların sonunda kapitalist dünya ekonomisinde oluşan yeni işbölümü sonucunda Türkiye’ye biçilen role bağlı olarak gelişen tarımın modernleştirilmesi sürecinde yaşanan sınıf mücadelelerine bakılacak. Tek-parti iktidarından çok-partili döneme geçişin bu dönüşümlerle ilişkisine değinilecek. Tarımın modernleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan ve farklı tempolarda ilerle-

yen mülksüzleşme süreçleri, alt sınıfların buna verdiği tepkiler ve ortaya koydukları farklı türdeki direniş yöntemleri, 1960'ların ikinci yarısından 1980'e kadar devam eden düzen karşıtı politik hareketlerin bu direnişlerle olan etkileşimi ele alınacak. 12 Eylül 1980'den günümüze değin neoliberal saldırının etkisiyle ciddi değişimler geçiren tarım sektörünün durumunu ve kırlardaki sınıfların karşılıklı konumunu ise bu yazıda ele almıyoruz. Bu konuyu derginin sonraki sayılarından birinde ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

Marksist teoride tarım ve köylülük

Marksist teorinin tarıma ve köylülüğün içindeki sınıflara ilişkin genel yaklaşımını iki genel başlıkta özetlemek mümkün: ilk birikim¹ ve köylülüğün içindeki sınıfsal ayrışma. Marx, *Kapital*'in birinci cildinde yer alan “ilk birikim” sürecine ilişkin bölümde tarımda kapitalizmin gelişimi ile her türlü üretim aracından koparılmış, geçimini sağlamak için emek gücünü kapitaliste satmaktan başka çaresi bulunmayan işçi sınıfının oluşumu arasında dolaysız bir neden-sonuç ilişkisi kurar. Marx'a göre, toprağın ve diğer tarımsal üretim araçlarının köylülere ait olduğu, köylülerin kendi hesabına üretim yapabildiği koşullarda ücretli emekçiler sınıfının oluşumu, sermaye birikimi ve bir bütün olarak kapitalist üretim biçimi mevcut değildir.² Marx'ın “sermayenin tarih-öncesi”³ ve “kapitalist üretim biçiminin başlangıç noktası”⁴ olarak tarif ettiği “ilk birikim” sürecinde toprağından ve diğer üretim araçlarından zorla koparılan, mülksüzleştirilen köylüler ya kırlarda gelişen kapitalist tarım işletmelerinde ya da kentlerde kurulan fabrikalarda işçi olarak çalışmak zorunda kalırlar. Köylülerin proleterleşmesi rızaya dayanan bir süreç değildir. Tersine, ellerindeki üretim araçlarına tarım kapitalistleri ve zengin köylülerce el konmasına karşı koyan geniş köylü kesimlerinin yüzyıllar boyunca devam eden direnişi (genellikle) devletin uyguladığı şiddet sayesinde bastırılır ve (üretim araçlarından koparılmak anlamında) “özgür” bir işçi sınıfı ancak bu sürecin sonunda ortaya çıkar.

Marx, “ilk birikim” sürecini incelerken (*Kapital*'in diğer bölümlerinde olduğu gibi) esas olarak İngiltere örneğinden yararlanmıştır. Bilindiği gibi, 15.

1 Marx'ın *Kapital*'in Almanca yayımlanan orijinal versiyonunda kullandığı, (ilk, orijinal birikim anlamına gelen) “Ursprüngliche Akkumulation” teriminin İngilizceye hatalı biçimde “primitive accumulation” (ilkel birikim) biçiminde çevrildiğini, İngilizce baskıyı esas alan Türkçe çevirinin de bu nedenle “ilkel birikim” kavramını kullandığını kaydetmek gerekiyor. Kavram esas olarak kapitalist üretimin başlamasını mümkün kılan ilk sermaye birikimini ifade ettiği için “ilkel birikim” yerine “ilk birikim” kavramını kullanmak daha doğru görünüyor.

2 Karl Marx, *Capital-A Critique of Political Economy*, birinci cilt, New York: Vintage, 1977, s. 940.

3 a.g.e., s. 875, 928.

4 a.g.e., s. 873.

Devrimci Marksizm

yüzyılın sonlarından 18. yüzyılın sonuna kadar bu ülkede devam eden “çitleme hareketi”nin sonucunda köylü nüfusunun büyük çoğunluğu tarlalarından zorla çıkarılmıştır (buradaki “çitleme” sözcüğü tarlaların zengin çiftçilerce devletin yardımıyla çevrilmesi, kapatılması anlamına geliyor). Bu tarlaların bir bölümü birleştirilerek ücretli emek kullanan büyük kapitalist çiftliklere dönüştürülmüş, geri kalanı da dönemin Britanya kapitalizminin motor gücü olan tekstil sektörüne hammadde sağlamak üzere koyun yetiştirilen –ve özel kişilerin mülkiyetinde bulunan- mera ve otlaklara tahsis edilmiştir. Üretim araçlarından tamamen kopartılan yığınlar Britanya sanayisinin ucuz işgücü ihtiyacını karşılayan “özgür” emekçiler sınıfını oluşturmuştur.

Öte yandan, Marx’ın da altığı çizdiği gibi, İngiltere örneği bize yalnızca genel bir resim verir. Köylülüğün mülksüzleşmesi süreci her yerde aynı hızla ilerlemez: “Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, bütün bu sürecin temelidir. Bu mülksüzleştirilmenin tarihi, farklı ülkelerde, farklı yönler alır ve farklı evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamlarlar. Yalnız örnek aldığımız İngiltere’de klasik biçimde görülür.”⁵ Az gelişmiş kapitalist ülkeler bir yana bırakılsa bile, örneğin Fransa ve İsviçre gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde dahi köylülüğün topraktan kopması süreci İngiltere’ye benzer biçimde işlememiştir. Bunu bu ülkelerde gerçekleşen burjuva devrimlerinin farklı sonuçlarında açıkça gözlemlemek mümkündür. İngiltere’deki burjuva devrimi köylülüğün mülksüzleştirilmesi ile paralel olarak gelişirken, Fransa’da burjuva devrimi toprak reformu yoluyla küçük köylülüğün temellerini –en azından orta vadede- güçlendirmiştir. Diğer kıta ve ülkelerde de köylülüğün mülksüzleşmesi ve “özgür” işçi haline gelmesi bu bölgelerin dünya ekonomisine bağlanma biçimine ve sınıf mücadelelerine bağlı olarak farklı tempolarda ilerlemiştir. Türkiye örneğini tartışırken bu nokta özellikle akılda tutulmalıdır.

Marx’a dayanarak yaptığımız bu uyarı yalnızca bir zaman sorununa ilişkin değildir. Tarımda kapitalizmin gelişimi ve küçük köylülüğün mülksüzleşmesi dünya tarihsel bir eğilim olmakla birlikte, farklı ülkelerde ve hatta aynı ülkenin farklı bölgelerinde çeşitli ve karmaşık sınıf oluşumlarına yol açar. Köylülüğün sınıflara bölünmüşlüğü dünyanın pek çok yerinde saf haliyle büyük kapitalist çiftçiler ile tarım proletaryası arasındaki net bölünmeden ibaret değildir. Tıpkı kentlerde olduğu gibi, kırlarda da küçük ve orta burjuvazinin kapitalizmin gelişimine bağlı olarak geçirdiği farklı türden ayrışmalar ile büyük bir yarı-proleter kitlesinin varlığı hesaba katılmalıdır. Ek olarak, tüm bu ayrışma ve yeniden kurulma dinamikleri tarihsel gelişimi içinde, değişim halinde anlaşılmalıdır.

Bu noktada, Marx’ın *Kapital* ve *Komünist Partisi Manifestosu*’nda ortaya koyduğu genel çerçeveye getirilen eleştiriler ile Marksizmin tarım sorununa ilişkin yaklaşımına yönelik eleştiriler arasındaki benzerlik hatırlanmalıdır. Marx’a

5 a.g.e., p. 876.

yöneltilen eleştirilerin büyük bölümü, ortaya koyduğu teorik yapının dünya çapındaki genel değişim dinamiklerini tahlil ettiğini görmezden gelerek, tekil olguları genel çerçeveyi yanlışlamak üzere kullanmaya çalışmakta birleşirler. Tarihsel gelişme çizgisinin Marx'ın ortaya koyduğu çerçeveyi doğruladığı ortadayken, küçük burjuvazinin ve orta sınıfların varlığını genel tablonun yanlışlığını kanıtlamak için kullanırlar. Aynı şey Marksizmin tarım ve köylü sorununa yaklaşımı için de geçerlidir. Tarım sektöründeki proleterleşme eğiliminin üzerinden atlanarak, küçük aile işletmelerinin ve orta köylülüğün varlığının Lenin'in altını çizdiği sınıf kutuplaşmasının gerçekleşmediğine kanıt olarak sunulması yaygın bir alışkanlıktır. Oysa, Marx'ın metodunu takip eden Lenin, tarımda kapitalizmin gelişimine ve sınıfların karşılıklı konumuna ilişkin genel eğilimi başarıyla tasvir etmiştir. Üstelik, muarızlarının ileri sürdüğünün aksine, sınıf oluşumunun çeşitliliğine ve karmaşıklığına da -Marx'ın bıraktığı bazı boşlukları da giderecek şekilde- dikkat çekmiştir.

Lenin'in tarımda kapitalizme ilişkin görüşlerini oluştururken başvurduğu temel kaynak Karl Kautsky'nin *Tarım Sorunu* (1899) başlıklı kitabıdır. Bu kitapla ilgili değerlendirme yazısında Lenin, Kautsky'nin eserinin *Kapital*'in üçüncü cildinden sonra yazılmış olan en önemli iktisadi çalışma olduğunu belirtmiştir.⁶ Kautsky, bu yapıtında Marx'ın konuya ilişkin tezlerini eleştirel bir temelde geliştirmeye çalışır. İlk olarak, Marx'ın "köylülüğün proleterleşmesi"ne ilişkin tezlerinin geçerliliğine dikkat çeker. Yalnızca "çitleme hareketi" türünden açık mülksüzleştirme saldırılarıyla değil, yüksek vergiler, tefecilere borçlanma, büyük kapitalist işletmelerin rekabeti gibi faktörlerin de etkisiyle küçük aile işletmeleri proleterleşme basıncı altındadırlar. Kırsal nüfusun istikrarlı olarak azalması küçük işletmelerin çözülmesinin ve proleterleşmenin bir sonucudur.⁷

Bununla birlikte, tarımsal dönüşümün, Marx'ın da işaret etmiş olduğu karmaşık ve çeşitli niteliği tarım kesiminin saf biçimde büyük kapitalist işletmeler ve tarım işçileri biçiminde bölünmesini engeller. Kautsky, büyük toprak sahiplerinin küçük üreticileri tamamen mülksüzleştirmeyi kendi çıkarlarına uygun bulmadığına dair çok sayıda örneğin bulunduğunu belirtir. Kendisine ait küçük bir toprağı olmakla birlikte bu topraktan elde ettiği gelirle geçinemeyen köylüler, en yakınlardaki kapitalist işletmelerde işçi olarak çalışırlar. Topraktan elde ettikleri gelirin emek güçlerinin yeniden üretim masraflarının bir bölümünü karşılaması ve bu anlamda bir tür ek gelir işlevi görmesi nedeniyle, bu kesim emek gücünü tamamen mülksüzleşmiş emekçilere nazaran daha ucuza satar.⁸ Kısacası, kapita-

6 V.İ. Lenin, "Review of Karl Kautsky's Book *Die Agrarfrage*," *Collected Works*, cilt: 4 içinde, Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1960, s. 94.

7 Kautsky'nin köylülüğün proleterleşmesiyle ilgili tespitleri için bkz: Karl Kautsky, *The Agrarian Question*, cilt: 1, Londra, Winchester, Mass: Zwan Publications, 1988, s. 13-19, 168-197.

8 Az topraklı köylülerin ek gelir elde etmek amacıyla işgücünü satması hakkında bkz: a.g.e., s. 179-197.

listler köylünün ne olmasını ne de ölmesini isterler.

Elindeki toprakla geçinebilen köylü emek gücünü kapitaliste satma ihtiyacı duymaz. Köylülerin tamamen mülksüzleştirilmesi ise emek gücünün yeniden üretim masraflarının tamamını kapitalistin üzerine yükler ve sınıf mücadelesini keskinleştirici bir etki yaratır. Öte yandan, kırsal bölgelerden kentlere doğru yaşanan göçün kontrol edilemez boyutlara ulaşması bu bölgelerde işgücü kıtlığı yaratabilir ve işçi ücretlerini yükseltebilir. Bu nedenle, toprağa **sınırlı** erişimi olan, istikrarlı bir ucuz emek gücü arzı sağlayan kitlelerin varlığı sadece büyük toprak sahiplerinin değil, kırsal bölgelerin yakınında kurulan fabrikaların, irili ufaklı üretim tesislerinin sahibi burjuvaların da çıkarlarına uygundur. Kautsky, tarım ve sanayi burjuvazisinin baskısıyla çıkarılan pek çok yasanın köylülerin elinde az miktarda toprak bulunmasını sağlamayı amaçladığını ve köylülerin tamamen mülksüzleşerek yok olmasını önlediğini önemle vurgular. Sonuç olarak, tarımsal yapıların kapitalizm altında dönüşümü bir yandan köylülüğün mülksüzleşmesine, kentlere göç ederek proletaryanın saflarına katılmasına yol açarken, diğer yandan kırlarda önemli oranda bir az topraklı köylü kitlesinin varlığına da izin verir ve tarımdaki sınıf ilişkilerini karmaşıklaştırır. Türkiye gibi uzun müddet boyunca topraktan tamamen kopmayan, fakat emek gücünü çeşitli yollardan satan büyük bir emekçi kitlesinin bulunduğu bir ülkenin tarımındaki üretim ilişkilerinin anlaşılması için Kautsky'nin bu saptaması özellikle dikkate alınmalıdır.

Marx ve Kautsky ile paralel biçimde, Lenin de meta ekonomisinin ve kapitalizmin gelişimi sonucunda küçük üreticilerin üretim araçlarını yitirerek yoksullaşmasını ve ücretli emekçi haline gelmesini dünya tarihsel bir eğilim olarak niteler.⁹ Tarımla uğraşan nüfusun kent nüfusuna oranının sürekli biçimde azalmasını kapitalist üretimin doğal bir sonucu olarak tarif eder.¹⁰ Bu durumu toplumun burjuvazi ve proletarya olmak üzere iki ana sınıfa bölünmesi sürecinin bir ifadesi olarak kavrar. Bununla birlikte, küçük tarım üreticilerinin kapitalist toplumların neredeyse tamamında varlığını sürdürdüğünü de gözden kaçırmaz. Bunun nedeni küçük üretimin üstünlüğünde değil, küçük çiftçi ailelerinin kendi tüketim masraflarını mümkün olduğunca azaltabilme ve emek güçlerini çeşitli yollarla ucuza satarak elde ettikleri ek gelire ellerindeki koruyabilme kapasitesinde aramak gerekir. Esas olarak Kautsky'den devraldığı bu temel tezleri özetledikten sonra Rus tarımında üç ana sınıfın varlığına işaret eder. Meta ekonomisinin ve kapitalizmin gelişimine paralel olarak zengin köylülerin daha yoğun biçimde ücretli işçi kullanmaya yöneldiğini ve tarım burjuvazisine dönüştüğünü açıklar. Kendi geçimine yeter derecede üretim yapabilen orta köylülüğün uzun vadede gücünü yitirerek proletarya saflarına doğru itileceğini ileri sürer. Lenin, yoksul

9 Lenin, *The Development of Capitalism in Russia*, Moskova: Progress Publishers, 1974, s. 68, 69.

10 a.g.e., s. 40, 41.

köylülüğü proletaryanın dışında, ondan tamamen farklı bir sınıf olarak tanımlamaz. Tersine, proletarya ile iç içe geçmişliğine özel vurgu yapar. Bu kesimi kendi içinde ikiye ayırır. Birinci grup üretim araçlarını tamamen yitirerek işçileşmiş olan topraksız köylülerdir. Az miktarda toprağı geçimine yetmeyen ve emek gücünü satmak zorunda kalanlar ikinci grubu oluşturur.

İşçi-köylü ittifakı sorununda devrimci ve reformist tutum

Kautsky ve Lenin'in buraya kadar özetlenen temel tezleri, tarımda kapitalizm ve sınıflar konusunda genel olarak benzer görüşleri savduklarını gösteriyor.¹¹ Ancak ekonomik koşulların analizindeki bu benzerlik buradan çıkarılması gereken politik sonuçlar konusuna gelindiğinde yerini açık bir zıtlığa bırakmıştır. İkinci Enternasyonal'in evrimci-ilerlemeci yaklaşımına uygun biçimde, kapitalizmin tarım sorununu köylüleri işçileştirerek zaten çözmekte olduğunu ileri süren Kautsky, dönemin sosyal demokrat partilerinin yoksul köylülerin toprak taleplerine sahip çıkarak bu süreci durdurulması gerektiğı görüşünü özellikle de üyesi olduğu Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde yaşanan tartışmalar sırasında ısrarla savunmuştur. Kautsky'nin aşamacı yaklaşımına göre, "sosyal gelişme proletaryanın ve Sosyal Demokrasinin çıkarlarından üstün"dü.¹² Proletarya partisi, yoksul köylülükle ittifak kurmanın yollarını aramak yerine kapitalizmin yeterince olgunlaşmasını, köylüleri işçileştirmesini beklemeliydi. Köylülerin büyük toprak sahiplerine ve devlete karşı giriştikleri mücadelelere işçi hareketinin müdahale etmesine gerek yoktu. Kautsky'ye göre, proletarya partileri köylülüğü devrim uğruna seferber etmeye çalışmamalı, en fazlasından onları tarafsızlaştırmaya uğraşmalıydı. Daha sonraları, bu evrimci, apolitik konumunu daha da derinleştirdi. 1909'da köylülerin milliyetçi, sağcı partilere destek verdiğini söyleyerek, onların giderek "proletaryanın en şiddetli düşmanı" haline geldiğini, "gerici bir yığın"a dönüştüğünü yazdı.¹³ Alman sosyal demokrat hareketinin tamamen sırtını döndüğü, kapitalizmin kendilerini daha da mülksüzleştirerek tasfiye edeceği günü beklemelerini salık verdiği köylülüğün burjuva siyasetlerinin peşinden gitmesi Kautsky'yi öfkelen diriyordu! Alman partisinin köylülüğün karşı-devrimci akımların arkasına düşmesindeki açık sorumluluğunu fark etmek bir yana, proletaryanın köylülükle ittifak kurulması gerektiğı tezinde ısrar etti. Dahası, Alman

11 Orta ve yoksul köylülüğün kapitalist ekonomideki konumu ve geleceğı ile sosyalist inşadaki yerine ilişkin olarak Marksistlerin gerek kendi aralarında, gerekse de A.V. Çayanov gibi popülist tarım ekonomistleri ile yaptıkları teorik tartışmaların pratiğe ilişkin önemli sonuçları olmuştur. Bu tartışmaların taraflarının ileri sürdükleri argümanların güçlü ve zayıf yanlarının incelenmesi yazıyı gereksiz ölçüde uzatacağı için bu konuyu burada ele almayacağız.

12 Hamza Alavi, Teodor Shanin, "Introduction to the English Edition: Peasantry and Capitalism," Kautsky, *The Agrarian Question*, cilt: 1 içinde, s. xvii.

13 a.g.e., s. xxviii.

partisinin sol kanadını oluşturan ve daha sonra Spartakistler Birliği'ni kuran Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht gibi devrimciler de yoksul köylülüğü ittifak siyasetinin tamamen dışında bırakan bu yaklaşıma ciddi biçimde karşı çıkmadılar.¹⁴ Özetle söylemek gerekirse, Kautsky ve Alman sosyal demokrasisi tarımda kapitalizmin gelişimi ve sınıfsal çelişkilerin keskinleşmesi konusundaki teorik tespitlerden yola çıkarak köylülük sorununun çözümünü kapitalizme havale eden, işçi-köylü ittifakını reddeden bir politik tutuma savruldu. Kautsky'nin temsil ettiği siyasi akımın yalnızca köylülüğü değil, işçi sınıfının kendisini de devrim için seferber etmeye niyeti olmadığı kısa zaman sonra ortaya çıkacaktı.

Öte yandan, tarımsal yapılar ve köylülük konusunda Kautsky'ye benzer tezler savunan Lenin, bu tezlerden Kautsky'yle taban tabana zıt politik sonuçlar çıkarmıştır. Lenin'e göre, köylülük içindeki sınıf çelişkilerinin artıyor oluşu, komünistlerin "devrimci köylü hareketinin derin kaynakları"ni fark etmesini sağlamalıydı. Yaklaşan devrimci süreçte köylülüğün içinde biri proleter diğeri mülk sahibi/burjuva olmak üzere iki kanat ortaya çıkacaktı. Ekonomik temelleri olan bu ayrışma nihai aşamasına devrimci proletarya ile karşı-devrimci burjuvazi arasındaki hesaplaşma sırasında ulaşacak, proletaryanın öncüsü orta ve yoksul köylülüğü yanına çekecek politik müdahaleleri yapabildiği ölçüde bu geniş kesimi devrim uğruna seferber edebilecekti. Lenin, Rusya'daki serflik kalıntılarının iki farklı şekilde aşılabileceğini öngörüyordu: ya Almanya'daki Junkerler gibi Rus büyük toprak sahipleri de kendilerini başarıyla tarım kapitalistlerine dönüştürecek ya da devrimci proletarya ile köylülüğün ittifakı serflik kalıntılarını devrim yoluyla aşacaktı.¹⁵ Köylülerin devrimde proletaryanın yanında yer almasının öncelikli koşulu onların toprak taleplerine cevap vermektir. Bu nedenle, ilk aşamada toprak dağılımı ile köylülük proletaryanın yanına çekilmeli, her türlü mülk sahipliğinin aşılmasına yönelik sosyalist inşa faaliyeti adım adım gündeme getirilmeliydi. Görüldüğü gibi, tarımda kapitalizme ilişkin benzer ekonomik tahliller bir yandan Kautsky ve Alman Sosyal Demokrat Partisi tarafından reformizmi ve pasifizmi meşrulaştırmak için kullanılırken, Lenin ve Bolşevik Partisi için köylülüğe yönelik olarak aktif ve devrimci bir siyasal doğrultu izlemeye yarayan teorik bir kaynak işlevini görmüştür. Bu yazının Türkiye siyasal tarihinde köylülüğün yerinin tartışılmasına hasredilen sonraki bölümleri, Lenin'in temsil ettiği hattın tarihsel ve güncel politik önemi üzerine düşünmeye katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Osmanlı'nın son döneminde tarımda birikim dinamikleri ve sınıflar

Bu bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut sınırları içinde gerçekleşen

¹⁴ a.g.e., s. xxx.

¹⁵ Lenin, *The Development...*, s. 32, 33.

tarımsal dönüşümlerin Osmanlı mirası ile olan bağlantısını kısaca inceleyeceğiz. Bu nedenle, bu yazının konusunun dışında kalan, birinci emperyalist paylaşım savaşının öncesine kadar Osmanlı topraklarının çoğunluğunu oluşturan Balkan ve Arap bölgelerindeki tarımsal dönüşüm ve sınıf ilişkilerini burada ele almaya-
cağız.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tarımsal yapılar ve sınıf ilişkileri hakkında birbirinin zıddı iki yaklaşım ortaya çıkmıştır. Türkiye solunun pek çok akımının da paylaştığı ilk yaklaşım, Osmanlı tarımını ağırlıklı olarak toprak ağaları ile toprak köylülerin mücadelelerinin tarihi olarak okur. Bağımsız köylü üretiminin varlığı ile küçük köylülüğün büyük toprak sahipleri ve devletle kurduğu karmaşık ilişkileri bu yaklaşımın içinde bulmak neredeyse imkansızdır. Bu çerçevede, cumhuriyet dönemindeki sınıf ilişkileri de bütünüyle mülksüzleştirilmiş köylülük ile toprak ağaları arasında geçen mücadelelere indirgenir. Diğer yaklaşım ise 19. yüzyılın ortalarından önce imparatorlukta özel mülkiyet hakkını güvence altına alan yasal bir çerçeve olmadığı ve tüm topraklar yasal olarak devlete ait olduğu için sınıfsal ayrışmanın yaşanmadığını iddia eder. Kendi otoritesinin yerel güçlerce sarsılmasından endişe eden merkezi devletin her fırsatta yerel toprak ağalarının gücünü kırdığını, hatta köylüleri ağaların baskısına karşı koruduğunu ileri sürer. Bu yaklaşıma göre, Osmanlı-Türkiye tarımının tarihini –bazı istisnai dönemler ile Kürt coğrafyası dışarıda bırakıldığında- küçük ve bağımsız köylülerin mülksüzleşme basıncı hissetmeden varlıklarını devam ettirebildikleri, büyük toprak sahipliğinin gelişmediği, alt ve üst sınıflar arasında kutuplaşmanın yaşanmadığı bir dönem olarak ele almak mümkündür. Her iki yaklaşım da tablonun bütününe yansıtmadığı ölçüde eksiktir. Eksik parçalardan yola çıkarak genelleme yapmakta ısrar ettikleri ölçüde de somut tarihsel gerçeği kavramaktan uzaktırlar. Osmanlı-Türkiye tarımının daha yetkin bir tasvirini yapabilmek için varolan tarımsal yapıların ve sınıfların çeşitliliğine, bölgesel farklılıklara ve köylülüğün içindeki sınıfların devletle kurduğu farklı türden ilişkilere yakından bakmak gerekiyor.

Osmanlı tarımı incelenirken fark edilmesi gereken ilk nokta tamamen yasal çerçeveye, mülkiyet haklarına odaklanan bir bakış açısının sınıfsal farklılaşma dinamiklerini kavrayamayacağıdır. Tapu kaydına rastlamadığı yerlerde sınıfları ve sınıf mücadelesini göremeyen bir yaklaşım, topraktaki mülkiyet hakkını yasal güvenceye kavuşturan 1858 Arazi Kanunnamesi'nin öncesinde tarımsal alanda sınıflar yerine sadece devlet ve –homojen bir topluluk olarak tarif ettiği- köylüleri görmeye eğilimlidir. Oysa toprakta özel mülkiyet hakkının bulunmadığı bir dönem olarak tarif edilen 16. ve 17. yüzyıllarda büyük toprak sahiplerinin varlığı ile fiilen kontrol ettikleri toprakları özel mülk edinme konusundaki çabaları biliniyor. Bu dönemde devletin ve mültezimlerin¹⁶ köylülere yükledikleri ağır

16 Devletten vergi toplama hakkını satın alan nüfuzlu kişiler.

Devrimci Marksizm

vergilerin yanı sıra, büyük toprak sahiplerinin “yasal olmayan” yollarla köylülerin kendi başlarına işlediği toprakları kendi mülkleri haline getirme gayretlerine karşı ciddi direniş ve isyanlar da yaşanmıştır.¹⁷ Kısacası, toprakta özel mülkiyete izin veren bir yasal çerçevenin bulunmadığı dönemlerde dahi yerel ve merkezi devlet otoriteleriyle ilişkileri sağlam olan büyük toprak sahipleri, bir yolunu bulup topraklarını sürekli olarak genişletmeyi başarmıştır.¹⁸ Toprakta özel mülkiyet hakkını tanıyan 1858 Arazi Kanunnamesi’nin kabul edilmesi ve sonraki dönemlerde konuyla ilgili çıkarılan pek çok yasa, var olan durumu yasal çerçeveye kavuşturmuş ve mülk edinme/mülksüzleştirme süreçlerine ivme kazandırmıştır. Bu belirlemeyi yaptıktan sonra, Osmanlı’nın son döneminde tarımdaki sınıfları incelemeye geçebiliriz. Lenin’in Çarlık Rusya’sına ilişkin yaptığı sınıflamaya uygun biçimde, son dönem Osmanlı İmparatorluğu’ndaki köylülüğün üst, orta ve alt sınıflar biçimindeki bölünmüşlüğüne kısaca ele alacağız.

Osmanlı döneminde tarımsal yapı ve sınıf mücadelesi

Osmanlı döneminde büyük toprak mülkiyeti farklı bölgelerde farklı biçimlerde yerleşmiştir. Kürt bölgesindeki büyük toprak sahipliğinin arka planı çok daha eskilere gitmekle birlikte, cumhuriyete devredilen mirasın kökleri Osmanlı ile Safevi devleti arasındaki mücadelenin zirveye ulaştığı 16. yüzyılın başlarında aranmalıdır. Safevi devletiyle olan sınır bölgesinde yer alması nedeniyle askeri/stratejik bakımdan büyük öneme sahip olan Kürt bölgesi, Osmanlı merkezi devletinin sürekli biçimde kontrol etmekte zorlandığı bir coğrafyada bulunuyordu. Osmanlı devleti, buradaki Kürt aşiretlerinin desteğini alabilmek için bölgeye geniş bir otonomi tanımak zorundaydı. Bu çerçevede, Kürt aşiretlerine askeri hizmet karşılığında bölgedeki toprakları kontrol etme hakkı tanındı. Anadolu’daki tımar sahiplerinin aksine, Kürt aşiret liderleri topraklarına devlet tarafından el konulmasından endişe etmeden hakimiyetlerini tesis edebildiler. Osmanlı devletinin askeri gücünün ve eyaletlerini kontrol edebilme kapasitesinin azalmasına paralel olarak kendi konumlarını sağlamlaştırdılar. Bölgedeki sınıf farklılaşması ağalar ile onların yanında ortakçı, yarıcı vb. olarak çalışan köylüler arasındaydı. Ücretli emek kullanımı oldukça azdı. Bölgenin dünya pazarı ile bağlantısı da çok sınırlıydı. Bölgede tarımın ticarileşmesi ve kapitalist üretim ilişkilerine geçilmesi uzun bir döneme yayıldı.

Çukurova’da büyük toprak mülkiyetinin kuruluşu daha geç bir döneme rastlar. 19. yüzyıla değin bu bölgenin büyük bölümü bataklık ve insan yerleşimi oldukça sınırlıydı. 19. yüzyılın başında Çukurova’nın pamuk tarımına oldukça el-

17 Rifa’at Ali Abou-El-Haj, *Formation of the Modern State-The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries*, Albany: State University of New York Press, 1991, s. 18, 41.

18 Yücel Terzibaşoğlu, “Landlords, Refugees, and Nomads: Struggle for Land Around Late-Nineteenth Century Ayvalık,” *New Perspectives on Turkey*, sayı: 24, Bahar 2001, s. 79, 80.

verişli olduğunun keşfedilmesinin ardından bölgenin kaderi değişti.¹⁹ Mısır'daki pamuk üretiminin başarısını örnek alan Osmanlı devleti, bataklıkların kurutulmasını ve çevredeki göçebe aşiretlerin bu topraklara yerleşmeye zorlanmasını sağlayarak pamuk üretimine elverişli koşulları hazırladı. Mersin'in bölgede yetişen pamuğu dünya pazarlarına taşıyan bir liman kenti olarak ortaya çıkması tarımın dünya pazarına açılarak tamamen ticarileşmesini kolaylaştırdı. Bu gelişmelerin sonucunda 19. yüzyılın başında insan yerleşimine kapalı bir bataklık arazisinden oluşan Çukurova, yüzyılın sonuna gelindiğinde dönemin en modern tarım tekniklerinin kullanıldığı, dünya pazarına tamamen entegre olmuş bir üretim merkezi haline geldi. Daha önceleri küçük köylülüğün bulunduğu bir bölge olmadığından burada büyük topraklı işletmeler daha hızlı ve kolay kurulabildi. Yerel ve merkezi otoritelerle ilişkileri iyi olan çevreler topraklara hızla el koydu. Aynı şekilde, imparatorluğun dünya ekonomisiyle olan bağlantısında kilit rol oynayan gayrimüslim ticaret burjuvazisi, özellikle de Ermeniler Çukurova'da oldukça geniş araziler satın aldı. Göçebe aşiretlerinin yerleşik hale getirilmesi işgücü arzı problemini çözmeyi amaçlayan bir önlemdi. Pamuk üretimi kısa dönemli ve yoğun emek kullanımına dayandığından Kürt bölgelerinden ve Suriye'den yılın belirli dönemlerinde bölgeye gelen binlerce tarım emekçisi bölgedeki sınıf oluşumunun ayrılmaz bir parçası haline geldi. Büyük topraklı işletmelere dayanan kapitalist tarım bu temelde gelişti.

Yukarıda anılan iki bölge, emek kullanımı ve pazarla olan ilişkileri bakımından oldukça farklı özelliklere sahip olmakla birlikte, her ikisinde de ana sınıfsal çelişki büyük toprak sahipleri ile toprağa erişimi oldukça sınırlı olan yoksul köylüler arasındaydı. Kendine ait tarlasında geçimlik tarım yapan, bağımsız köylü tipi bu bölgelerdeki üreticilerin oldukça küçük bir kısmını oluşturuyordu. Oysa diğer tüm bölgelerde geçimlik miktarda üretim yapan köylülüğün ciddi tarihsel temelleri vardı. Bununla birlikte, büyük topraklı işletmeleri buralarda da gözlemlemek mümkündür. Osmanlı döneminde bu karmaşık yapının en açık gözlemlendiği yerin Ege bölgesi olduğu söylenebilir. Karaosmanoğlu ailesi gibi geniş topraklara sahip ailelerin bu bölgede oldukça köklü bir geçmişi bulunuyordu. Öte yandan, bölgedeki alt sınıflar topraktan koparılmış, tamamen işçileşmiş proleterlerden değil, kendine ait toprağı bulunmakla birlikte bu topraklarda ortakçı, yarıcı vb. olarak çalışıp (ücret yerine, ürünün bir bölümünü, çoğunlukla yarısını alarak) ek gelir elde eden ailelerden oluşuyordu. Ek olarak, büyük toprak sahibi ile bağları zayıf, daha bağımsız konumda olan bir üreticiler kitlesi de mevcuttu. Bu yapının varlığı, Türkiye'deki küçük köylülüğün tarihsel temellerini görmezden gelen, konuyu basitçe topraksız köylüler ile ağalar arasındaki çelişkiye indirgeyen ve buradan kalkarak siyasal strateji öneren sol tezlerin geçersizliğini

¹⁹ Bölgenin kısa bir süre için Mısır'daki devasa pamuk plantasyonlarının temelini atan Kavalalı ailesinin hakimiyetinde kalması bu gelişmenin nedenlerinden biridir.

kanıtlıyor.

Britanya emperyalizminin 19. yüzyılda Ege bölgesinde tarıma yaptığı devasa yatırımların kaderine bakarak küçük ve orta köylülük olgusunun önemini daha iyi anlayabiliriz. Osmanlı devletinin 19. yüzyılın ortalarından başlayarak, neredeyse ara vermeden çok sayıda savaşa girmesi, ülkenin pek çok bölgesinde olduğu gibi, Aydın vilayetinde de çalışabilecek olan genç erkek nüfusun kitleler halinde askere alınmasına neden oluyordu. Bu durum, Karaosmanoğlu ailesi gibi büyük toprak sahibi ailelerin tarlalarında çalışan köylülerin sayısında büyük bir düşüşe yol açtı. Makinalaşmanın ve modern üretim yöntemlerinin neredeyse hiç var olmadığı koşullarda işgücü arzında yaşanan bu daralma, üretimi ve gelirleri azalttı. Bu durumda toprak ağalarının önünde iki seçenek vardı: ya “köylüleri toprağa bağlayan ortakçılık, yarıcılık veya kiracılık anlaşmalarını feshetmek ve toprağın sahibi tarafından doğrudan işlenmesini sağlamak yöntemi”ni deneyeceklerdi, ya da topraklarının işlenmeyen bölümlerini satışa çıkaracaklardı. İkinci yöntemi tercih ederek topraklarını satışa çıkardılar. Dönemin en önemli liman kentlerinden biri olan İzmir’de yoğun faaliyet gösteren İngiliz kapitalistlerine topraklarını satın almaları teklifinde bulundular. Bu teklifleri ilk başta kârlı bulmayıp reddeden İngiliz kapitalistleri, Aydın demiryolunun tamamlanmasından sonra kararlarını değiştirerek toprak satın almaya başladılar.²⁰ Böylece Osmanlı-Türkiye tarihinin –Çukurova ile birlikte- en geniş çaplı kapitalist tarıma geçiş hamlesi başlatıldı. 1868’de İzmir çevresindeki tarım arazilerinin üçte biri İngiliz kapitalistlerinin elinde bulunuyordu, 1890’lara gelindiğinde satın aldıkları toprakların genişliği 2.400.000 ile 2.800.000 dönüm arasındaydı.²¹

İngiliz burjuvaları, bu devasa yatırımı yaparken büyük çiftlikler kurmayı ve demiryolu sayesinde iyileşen ulaşım olanaklarından da yararlanarak ürünü İzmir limanına ve oradan da dünya pazarlarına kolay ve ucuz biçimde nakletmeyi planlıyorlardı. Tabii bunu yapabilmek için ucuza çalışacak emekçi bulmaları gerekiyordu ve en büyük zorluğu da bu konuda yaşadılar. Bu kadar geniş topraklarda çalışacak emekçi bulamadıkları ve üretim biçimini dönüştürecek adımları derhal atamadıkları için köylülerle ortakçılık ve yarıcılık anlaşmaları yapmaya başladılar. Köylülere angarya uygulamasını dayatma girişimleri ise başarısız oldu:

Karaosmanoğlu Hüseyin Efendi topraklarından bir bölümünü J.B. Paterson’a sattığı zaman köylülerin her yıl altı gün toprak sahibi hesabına çalışması gerektiğinin bir gelenek olduğunu da söylemişti. Buna göre her köylü ailesi bir çift öküz ile iki gün tarla sürmek, iki gün tohum serpmek ve iki gün de hasat yapmak zorunda idi. Paterson köylülerden bu görevleri yerine getirmelerini istediği zaman köylüler “toprak sahibi gavur olduğu zaman angarya ile yükümlü

20 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, İstanbul: Bilim Yayınları, 1974, s. 96, 100 (Bu çalışma, Mart 2008’de Yordam Kitap tarafından yeniden yayımlandı).

21 a.g.e., s. 101, 103.

olmadıklarını” ileri sürerek Paterson’un isteğini reddettiler. Rum asıllı İngiliz vatandaşı D. Baltazzi’nin aynı yönde istekleri de köylüler tarafından aynı gerekçe ile reddedildiği zaman Baltazzi durumunu kurtarmak için “köylülere iyilik olsun diye angarya geleneğine son verdiğini” açıkladı.²²

Angaryanın kaldırılması ile sonuçlanan bu örnek olay iki olguyu kanıtıyor. Birincisi, köylülerin büyük bölümü kendi tarlalarında geçimlik üretim yapıyor ve yalnızca yılın altı günü Karaosmanoğlu ailesi hesabına çalışıyordu. Bağımlılık ilişkisinin sınırı buydu. Topraklarını tamamen yitirip bütünüyle ağalara bağlanmış köylü tipi burada yaygın değildi. İkincisi, mülklerini kaybetmemiş olmaları sayesinde küçük ve orta köylüler kendi konumlarını daha etkili olarak savunabiliyorlardı. Bu durumun küçük ve orta köylülüğün yaygın olduğu diğer bölgeler için de genel olarak geçerli olduğunu söylemek mümkün.

Bununla bağlantılı diğer bir olgu ise işgücü kıtlığının yaşandığı koşullarda köylüleri zorla topraklarından kovmadan ucuz işgücü sağlamanın imkansızlığıdır. Bu gerçeğin farkında olan Britanya kapitalistleri köylüleri topraklarından atmak için çeşitli yollar denediler. 1883’te Söke ve Nazilli’de köylüler bazı İngiliz çiftliklerini işgal ederek direndiler. 1895’te devasa Baltazzi çiftliğini işgal eden köylüler üzerlerine gönderilen iki yüz silahlı zaptiyeye karşı üç hafta direndiler, “sonunda yenildiklerini anlayınca, kendilerini atalarından kalan topraklardan atan kişiye karşı yapabilecekleri son şeyi yaptılar ve çiftlikte yanabilecek her şeyi, evleri, ağılları, ahırları, makineleri ve ürünleri ateşe verdiler. Madam Baltazzi’nin hesaplarına göre yangın sonucu ve işgal sırasında çiftlik 56.000 sterlinlik zarar gördü.”²³

Bölgede yaşanan toprak mücadelelerinin sertliği Britanya kapitalistlerinin ucuz işgücü sağlayacak emekçi kitlesi yaratma planlarını başarısızlığa uğrattı. Bu başarısızlık, köylüleri çiftliklerde çalışmaya ikna etmek isteyen burjuvaları yüksek ücretler ödemeye zorladı. 1856’da bölgedeki tarım işçilerinin ortalama ücreti 1 şilin iken, 1863’e gelindiğinde bu rakam İzmir çevresinde 2 şiline, diğer yerlerde 1 şilin 6 peniye yükseldi, 1878’de ortalama işçi ücreti 1 şilin 8 peniydi.²⁴ Konuyla ilgili bir araştırma zorla mülksüzleştirmenin başarısızlığa uğradığı koşullarda, işgücü kıtlığı ile yüksek ücretler arasında ortaya çıkan yakın ilişkinin boyutlarına şöyle dikkat çekiyor:

İşgücü kıtlığının Türk toprak sahiplerini büyük güçlülere uğrattığı devirlerde bile, İngilizler ödedikleri yüksek ücretler sayesinde işçi bulmakta zorluk çekemediler. İngilizlerin yanında çalışanların kazandığı yüksek ücretler masal gibi dilden dile dolaşıyor ve bölgenin en doğu ucu olan Yalvaç’tan bile İngiliz çift-

22 a.g.e., s. 103, 104.

23 a.g.e., s. 107, 108.

24 a.g.e., s. 108.

Devrimci Marksizm

liklerine işçi akması sonucunu doğuruyordu. Bu mevsimlik işçiler ürünlerin erken olgunlaştığı kıyı şeridindeki çiftliklerden başlayarak içlere doğru gidiyorlar ve her çiftlikte ortalama 15 gün çalışarak sonbahara doğru Yalvaç do-laylarına varmış oluyorlardı. 1868 yılında mevsimlik işçi kıtlığının en yüksek düzeye çıkması sonucu birçok ürün gibi incirlerin bile ağaç üzerinde çürümeye bırakıldığı bir zamanda İngilizler işçi sıkıntısı çekmediler. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında İngilizlerin ödediği ücretlerin 3 şilin gibi yüksek bir düzeyde oldu-ğunu görüyoruz. 1911 yılında tütün toplama ve dizme işinde çalışacak işçilere ödedikleri ücret ise 6 şilindi ve o zamana kadar bölgede hiçbir gündelikçi işçi bu kadar yüksek ücret almamıştı.²⁵

Yaygın mülksüzleşmeyi önleyen köylü direnişlerinin tarım burjuvazisi karşı-sında yarı proleterlerin pazarlık gücünü büyük ölçüde arttırdığını gösteren bu çarpıcı örneğin altı özellikle çizilmelidir. Bu durumun sonucunda, kârları düşen Ege bölgesindeki kapitalist çiftliklerin büyük çoğunluğu 19. yüzyılın sonunda krizden kurtulamayarak üretime son verdi. Böylelikle Çukurova’da başarılı olan büyük kapitalist çiftlikler, yoğun sınıf mücadelesinin etkisiyle Ege bölgesinde başarısız oldu.²⁶ Bu iki bölgenin deneyimi karşılaştırıldığında, Çukurova’daki tarım sektö-rünün kurulmasından önce bölgede insan yerleşimi ve küçük köylü mülkiyetinin bulunmamasının büyük topraklı kapitalist işletmelerin (devletin emek arzı yarat-ma konusundaki yardımı sayesinde) en baştan kurulabilmesini kolaylaştırdığını, bu koşulların bulunmadığı (ve devletin işgücü arzı sorununu mülksüzleştirme yo-luyla çözemediği) Ege bölgesinde ise büyük kapitalist çiftliklerin gelişiminin cid-di engellerle karşılaştığını göstermektedir. Kürt bölgesi ve Çukurova haricindeki diğer bölgelerde de bu sınırların **farklı oranlarda** var olduğu söylenebilir.

Yukarıda üç bölge örneği üzerinden yapılan değerlendirmenin ortaya koydu-ğu sonuçları kısaca özetleyelim. Birincisi, büyük toprak sahipleri ile az topraklı veya topraksız köylüler arasındaki çelişki Kürt coğrafyasında ve Çukurova’da belirgindir. İlkinde ücretli emek yerine ortakçılık ve yarıcılık ilişkisi sömürünün biçimini belirlerken, ikincisinde –diğer biçimleri tamamen dışlamaksızın- ücretli emek daha başlangıçta ortaya çıkmış ve giderek artan oranda temel ilişki biçimi haline gelmiştir. Geri kalan bölgelerde ise büyük topraklı işletmeler, görelî ba-ğımsız köylüler ile yoksul köylülük yan yana varlığını sürdürmüştür. Britanya kapitalistlerinin 19. yüzyıldaki yatırımlarının başarısızlığı bizi kapitalizmin geliş-meddiği sonucuna götürmemeli. Tersine, bu deneyim bölgedeki Müslüman/Türk toprak sahiplerine pek çok bakımdan örnek olmuş, örneğin Söke Ovası gibi geniş bir bölgede büyük topraklı kapitalist tarım işletmelerinin kurulabilmesinin önünü açmıştır. Aynı durum diğer bölgeler için de geçerlidir. Burada önemli olan nokta,

²⁵ a.g.e., s. 109.

²⁶ Tosun Arıcanlı, “Agrarian Relations in Turkey: A Historical Sketch,” *Food, States, and Peasants-Analyses of the Agrarian Relations in the Middle East* (derleyen: Alan Richards) içinde, Boulder, Londra: Westview Press, 1986, s. 33, 34.

meta ekonomisinin, ticarileşmenin ve kapitalist ilişkilerin gelişmesinin bu bölgelerde tarım işçisi-tarım burjuvazisi biçimindeki saf bir ayrışmaya değil, ücretli emeğin ortakçılık vb. biçimlerle yan yana bulunduğu, geniş bir yarı-proleter kitleyi barındıran, karmaşık bir yapıya yol açmış olmasıdır. İmparatorluk döneminin 20. yüzyıl Türkiye'sine bıraktığı miras özetle budur.

Cumhuriyet rejimi ve büyük toprak sahipleri

İmparatorluğun son dönemindeki tarımsal yapıları ve sınıf ilişkilerini ayrıntılı olarak ele almamızın nedenlerinden biri, 1940'ların sonunda başlayan devasa makineleşme ve ticarileşme hamlesine değin tarımsal yapılarda ve sınıf ilişkilerinde ciddi bir değişiklik yaşanmamasıdır. Milli mücadele ile cumhuriyetin kuruluşunun tarıma yönelik etkileri başka yerlerde aranmalıdır. Bu dönemin esas ayırt edici gelişmeleri gayrimüslim toprak sahiplerinin elindeki toprakların milli mücadele döneminde Müslüman büyük toprak sahiplerinin eline geçmesi ve bu sınıfın cumhuriyet rejimini kuran hakim iktidar bloğunun içinde yer almasıdır.

Gayrimüslimlerin Anadolu'daki varlığının ortadan kalkması süreci 20. yüzyılın sonlarında başlayıp 1915'te Ermenilerin tehcirine ilişkin karar ile doruğa çıkmış, 1920-22 arasındaki "milli mücadele"nin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile tamamen olmasa da büyük ölçüde tamamlanmıştır.²⁷ Gayrimüslimleri bir bütün olarak hedefleyen bu sürecin bir boyutunu gayrimüslim burjuvazinin tasfiyesiyle Müslüman/Türk burjuvazinin güçlendirilmesi oluşturur. Bu sürecin en önemli sonucu Çukurova, Maraş ve Kürt bölgelerinde Ermenilere ait olan büyük araziler ile Batı Anadolu ve Karadeniz'deki Rumlara ait geniş toprakların tamamının Müslüman büyük toprak sahiplerinin eline geçmesidir. Resmi ideolojinin önde gelen savunucularından Doğan Avcıoğlu bile büyük toprak sahiplerinin merkezinde yer aldığı Müslüman eşrafın el koydukları toprakların Rum ve Ermenilerce geri alınması ihtimalini önlemek için milli mücadeleye öncülük ettiğini açıkça belirtir.²⁸ Ermeni ve Rumların topraklarını geri almalarını önlemek üzere yürütülen bu "savaş, eşrafa ve eşrafın bezgin köylü kütelleri üzerindeki nüfuzuna dayanarak yürütülmüş ve kazanılmıştır."²⁹ Milli mücadele önderliğinin en çok dikkat ettiği iki husus burada hatırlanmalı. Birincisi, –Kürt ulusal hareketine liderlik etmeye çalışmadıkları müddetçe- gayrimüslimlerin topraklarıyla ilgili benzer hedeflere sahip olan Kürt toprak sahiplerinin yabancılaştırılmamasına özen gösterilmiştir. İkincisi, toprak devrimi talebini prog-

27 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi ile gayrimüslim burjuvazi tasfiye edilmiş, 6-7 Eylül 1955'te büyük kentlerdeki gayrimüslim halka karşı gerçekleştirilen geniş çaplı saldırıların sonucunda ise gayrimüslim nüfusun önemli ölçüde azaltılması sağlanmıştır.

28 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1969 (üçüncü basım), s. 139-147.

29 a.g.e., s. 151.

ramına yazan, işçi sınıfı ve yoksul köylülüğün bağımsız, devrimci örgütlenmesini temsil eden Türkiye Komünist Partisi'nin siyasal sürece müdahale etmesi baskı ve şiddet yoluyla önlenmiştir.

Büyük toprak sahiplerinin cumhuriyeti kuran iktidar bloğunun içindeki konumunu daha yakından görebilmek için tek parti iktidarı döneminde sürekli olarak Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilliğine **atanan** kişilerin sınıfsal konumuna bakılabilir. Burada özellikle Kürt toprak sahiplerinin varlığı dikkat çekicidir. İsmail Beşikçi'nin çeşitli defalar belirttiği gibi, hakim rejim bir yandan Kürt ulusal hareketinin içinde yer alan toprak ağalarını “orta çağ kalıntısı,” “gerici,” “şeriat yanlısı” gibi sıfatlarla niteleyip bu kesimi her fırsatta ezmeye yönelirken, rejimle işbirliği yapan ve Kürt hareketinin ezilmesine yardımcı olan toprak ağalarını da kendisine sıkıca bağlamaya özellikle dikkat etmiştir. Bu çerçevede, önde gelen büyük toprak sahibi ve şeyh ailelerinden gelen İbrahim Arvas, Hakkı Ungan, Münip Boya gibi isimler 1923-46 arasında sürekli olarak Van milletvekilliğine tayin edilmiştir. Benzer özelliklere sahip Zülfü Tigrel Diyarbakır'dan, Mahmut Soydan ve Halil Hulki Aydın Siirt'ten, Refet Ülgen Urfa'dan devamlı olarak milletvekili yapılmıştır. Elbette bu durum Kürt illeriyle sınırlı değildir. Büyük topraklı işletmelerin hakim olduğu Çukurova'da da durum aynıdır. Savaş sırasında gayrimüslimlerden kalan topraklara el koyarak elindeki araziyi 3.000 dönümden 12.000 dönüme çıkaran Damar Arıkoğlu 1920-43 arasında kesintisiz olarak Adana milletvekili olmuştur. Bölgenin önde gelen bir diğer toprak ağası olan Cavit Oral da tek parti döneminde Adana ve Niğde'den milletvekilliğine tayin edilmiştir. Cemal Hüsnü Taray, Hilmi Uran ve Ali Saip Ursavaş da milletvekilliğine tayin edilen Çukurovalı toprak sahipleri arasında sayılabilir.

Bu iki bölgenin dışındaki bölgelerden sürekli vekilliğe tayin edilenler arasında iki isim dikkati çekmektedir. Bunların ilki Eskişehir'de gayrimüslimlerden kalan toprakların üzerinde, toplam büyüklüğü 70.000 dönüme ulaşan yedi adet çiftlik kuran Emin Sazak'tır. 1923-46 arasında aralıksız olarak CHP'den Eskişehir milletvekilliği yapmış, daha sonraları Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer almıştır. Sazak ailesi, sonraki yıllarda tarımdan elde ettikleri zenginliği tarımdışı sektörlere yatırarak önde gelen kapitalist aileler arasında yer almış ve 1970'lerden günümüze değin Milliyetçi Hareket Partisi'ne destek vermiştir. Milletvekili yapılan toprak sahiplerinden bir diğeri Adnan Menderes'tir. Aydın bölgesinde bulunan, toplam büyüklüğü 60.000 dönümü bulan Çakırbeyli Çiftliği'nin sahibi olan Menderes, bizzat Mustafa Kemal'in teşvikiyle siyasetçi olmuş, 1931'den itibaren kesintisiz olarak Aydın milletvekilliği yapmıştır. 1946'da Demokrat Parti'yi kuran Menderes, 1950-60 döneminin başbakanıdır.³⁰

30 Milletvekilliğine atanan büyük toprak sahipleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Beşikçi, *CHP Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu*, İstanbul: Komal Yayınları, 1978, s. 278-285.

Tek parti döneminde tarım politikaları

Dünya ekonomisinin genişleme eğiliminde olduğu 1920'lerde yeni rejimin tarım politikası tarım ürünlerinin ihracatına ve büyük toprak sahiplerinin desteklenmesine dayanıyordu. Tarımdaki hakim düzenin değişimine yol açacak hiçbir uygulama yapılmadı. Bununla birlikte, konumunu sağlamlaştırmaya çalışan ve bu nedenle geniş köylü yığınları üzerinde hegemonya kurma ihtiyacını hisseden yeni rejim, bu doğrultuda bir adım atarak 1925'te aşar vergisinin kaldırıldığını duyurdu. Ancak 1929 bunalımının ülkeye yansımalarının ardından yeni vergiler kondu. Bu yıllarda tek partinin kontrolündeki basında bile ağır vergilerin köylülerde yarattığı rahatsızlığa ilişkin çok sayıda yazı yayımlandı.³¹

Tek parti döneminde toprak reformunun zaman zaman gündeme geldiğini biliyoruz. Mustafa Kemal, Kasım 1937'de meclisin açılışı sırasında yaptığı konuşmada "Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle bölünemez bir mahiyet almasıdır" demişti.³² Görüldüğü gibi, büyük toprak sahiplerinin önemli bir konuma sahip olduğu rejimin sözcüleri, toprak reformunu hakim sınıfların çıkarlarına dokunmayacak biçimde ele alıyorlardı. Yazının önceki bölümlerinde Kautsky ve Lenin'in hakim sınıfların köylüyü toprağa bağlamak amacıyla çıkardıkları yasalara atıfla yaptıkları tartışmaya değinmiştik. Buna göre, söz konusu yasalar varolan sınıf ilişkilerine dokunmaksızın, köylülerin şehirlere göç etmesini ve kırlarda işgücü kıtlığının ortaya çıkmasını önlemeyi amaçlıyordu. 1920 ve 1930'ların Türkiye koşullarında toprak dağıtım tartışmalarının arkasında bu noktayı da içeren bir dizi kaygı bulunmaktaydı. Birincisi, kentlerde önemli oranda istihdam yaratacak nitelikte bir sanayi yoktu. Köylerden kentlere doğru bir göç dalgasının başlaması durumunda yeni rejimin bir dizi ciddi ekonomik ve siyasi sorunla karşı karşıya kalması kaçınılmazdı. İkincisi, topraksızlığın yarattığı huzursuzluk ve tepki rejimin tarım bölgelerinde tesis etmeye çalıştığı düzeni tehdit etmeye adayı. Son olarak, Kürt toprak ağalarının önemli bölümü rejime bağlanmış olsa da, Kürt hareketine liderlik ederek sistemi tehdit etme potansiyeline sahip bir elit kesimin bölgede halen mevcut olduğu 1925'teki Şeyh Sait İsyanı sırasında açıkça görülmüştü. Bu ağaların zayıflatılmasını amaçlayan bazı düzenlemelerin yapılması düşünülüyordu. Böylelikle kırlarda huzursuzluğun doğmasını önleme, kentlere göçün önlenmesi ve Kürt bölgesindeki rejim muhalifi elitin gücünün kırılması sağlanabilecekti. 1926'da toprakta özel

31 "Atatürk'ün Nutukları," *Ülkü* 10, no: 57, Kasım 1937; aktaran: Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta- Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 122.

32 Karaömerlioğlu, "Elite Perceptions of Land Reform in Early Republican Turkey," *Journal of Peasant Studies* 27, no: 3, Nisan 2000, s. 116.

Devrimci Marksizm

mülkiyetin yeniden düzenlenmesinin ardından Kürt bölgelerinde ortakçıların bir bölümüne öteden beri işledikleri toprakların–yasal bakımdan devlete ait olan- bir bölümünün bırakılmasının³³ ardında bu amaç yatıyordu. Elbette bu önlem bölgedeki hakim düzene ve CHP’li toprak ağalarının çıkarlarına hiç dokunmadan uygulanmıştı. Bunun haricinde ciddi bir toprak dağıtımı gerçekleşmedi.

1939-45 arasındaki İkinci Dünya Savaşı sırasında kırlardaki huzursuzluk doruğa çıktı. Kentlerde ortaya çıkan kıtlık tehlikesini önleme gerekçesiyle köylülerin elindeki ürüne jandarma zoruyla, piyasa fiyatının oldukça altında fiyatlarla el konulması ve vergilerin artırılması yoksul köylülüğün tek parti iktidarına karşı duyduğu nefreti arttırdı. Aynı dönemde yerel ve merkezi otoritelerle sağlam ilişkileri olan büyük toprak sahipleri bu önlemlere takılmadan ürünlerini el altından kentlere ulaştırıp fahiş fiyatlarla satarak ciddi miktarda sermaye biriktirebildiler.³⁴

Emperyalist savaşın ardından gerek uluslararası alanda yaşanan değişimlerin zorlaması ile, gerekse toplumdaki huzursuzluğun kontrol edilebilir kanallara akıtılarak soğurulmasını sağlamak için çok partili yaşama geçme kararı alındı. Bu geçiş elbette oldukça kontrollü biçimde gerçekleşti. Kurulan sol sendika ve partilerin derhal kapatılması bu siyasal açılımın sınırlarını gösteriyordu. Köylülerin CHP’ye duyduğu öfkeyi ortadan kaldırmak üzere 1946’da Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gündeme getirildi. Bu yasa, yukarıda belirtilen sınırlı çerçeveyi aşmayacak şekilde düzenlenmişti. Esas olarak devlete ait toprakların dağıtılmasını öngörüyordu. Ancak, aralarında eski başbakan Recep Peker’in de bulunduğu bir dizi siyasetçi ve bürokratın CHP’yi yoksul köylülerin yanında gösterme kaygısıyla yasaya son dakikada ekledikleri 17. madde ciddi bir tartışmaya yol açtı. Bu madde, devlete gerekli gördüğü hallerde toprak sahiplerinin mülkiyetindeki tarım arazilerinin bir bölümünü –toprak sahibine bedelini ödeme şartıyla- bu toprakları işleyenlere dağıtma hakkını veriyordu.³⁵ Belli ki, CHP’yi kurtar-

33 Zülküf Aydın, “Household Production and Capitalism: A Case Study of South-eastern Turkey,” *The Rural Middle East-Peasant Lives and Modes of Production* (derleyenler: Kathy ve Pandeli Glavanis) içinde, Londra, New Jersey: Zed Books, 1990, s. 169.

34 İkinci Dünya Savaşı döneminde devletin tarım politikalarının köylülüğün üst ve alt sınıfları üzerindeki etkisi için bkz: Şevket Pamuk, “War, State Economic Policies and Resistance by Agricultural Producers in Turkey, 1939-1945,” *Peasants and Politics in the Modern Middle East* (derleyenler: Johns Waterbury ve Farhad Kazemi) içinde, Miami: Florida International University Press, 1991, s. 125-142.

35 Daha sonraları iptal edilen 17. maddenin tam metni şöyledir: “Topraksız ve az topraklı ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte olan arazi, o bölgede 39. madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak arazi 50 dönümden az olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15 ve 16 ncı maddelerin hükümleri işlemez, geçici mevsim işçileri hakkında bu hükmün uygulanmaz, işçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım Bakanlığı belli eder” (Duran Taraklı, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*, Ankara: ODTÜ Yayınları, 1976, s. 49).

ma kaygısına düşmüş bir grup –İnönü’nün aksi yöndeki uyarılarına rağmen- bu maddeyi yasaya eklemeyi uygun bulmuştu. Emin Sazak ve Adnan Menderes’in başını çektiği CHP içindeki toprak sahipleri grubu bu maddeye şiddetle karşı çıktılar. Demokrat Parti’nin (DP) kuruluşuyla sonuçlanan parti içi muhalefet hareketi böyle başladı.

CHP, DP ve Köylülük

Bazı Kemalistlerin iddialarının aksine, bu yasanın ardından büyük toprak sahiplerinin tamamı CHP’yi terk etmediler. CHP’deki çatlamadan kaygı duyan İnönü, kanunun çıkarılmasından kısa bir zaman sonra Adanalı toprak ağası Cavit Oral’ı tarım bakanı yaparak hakim sınıflara çıkarlarının sarsılmayacağına dair güvence verdi. Çok geçmeden 17. madde yasadan çıkarıldı. Bu arada, hiçbir büyük toprak sahibinin toprağına dokunulmadı.³⁶ İronik biçimde, CHP’yi kurtarmak için çıkarılan bu yasa partinin bölünmesine yol açtığı gibi toprak dağıtımı konusunda DP’yi kuran kadrolarla hiçbir fark ortaya koyamadığı için CHP’nin yoksul köylülük nezdindeki itibarını da arttırmadı. Bu noktada, Demokrat Parti’yi 1950’de iktidara taşıyan siyasal süreci tamamen yanlış okuyan iki karşıt tezi hatırlayalım. Bunların ilki, süreci “toprak reformu yapmak isteyen” CHP’ye karşı “toprak sahiplerinin partisi” DP’nin zaferi biçiminde sunarak köylüleri akılsız ve gerici olmakla suçlamaya meyillidir. Bunun yanı sıra, köylülerin kendi çıkarlarını “bürokratların partisi” CHP’ye karşı “halkın partisi” DP’ye destek vererek koruduğunu, toprak reformunun köylülük için zaten pek de önemli olmadığını ileri süren bir karşı tez de mevcuttur. Her iki görüş de geçersizdir. 1946-50 arasında ne CHP ne de DP toprak reformu konusunu gündemde tutmamaya dikkat etmiştir. Yasaya başından itibaren karşı çıkan DP’nin böyle yapması normaldir. CHP’nin de aksini yapmak için fazla bir nedeni yoktur. Yasanın ihtilafa yol açan tek maddesi olan 17. maddeyi çok kısa bir zaman sonra ortadan kaldıran, dahası toprak reformunu yapma görevini kendisi toprak ağası olan bir bakana veren CHP’nin bu konuyu DP’ye karşı bir koz olarak kullanması imkânsızdı. CHP bu konuyu demagojik biçimde bile olsa gündeme getiremezdi, zaten getiremedi de. Bu nedenle, DP’nin 1950’deki zaferiyle sonuçlanan süreci toprak reformu konusundaki **sözde** ihtilafa dayanarak okumak mümkün değildir. Dahası, 1950 seçimlerine gidilen süreçte köylülerin yoksulluğunu gündeme getiren parti CHP değil DP’dir. Yirmi yedi yıldır ülkeyi yöneten CHP’nin köylüye söyleyecek tek bir sözü dahi yoktu. Buna karşın, (tamamı eski CHP’li olan) DP’liler köylülerin yoksulluğunu, üzerlerindeki jandarma baskısını sürekli gündemde tutmuş, köylünün zenginle-

36 Bu yasanın çıkmasının ardından kurulan toprak dağıtım komisyonlarının 1947 ile 1972 arasında dağıttığı toprakların yalnızca binde üçü özel kişilere aitti (Çağlar Keyder, Şevket Pamuk, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler,” *Yapıt*, sayı: 8, Aralık 1984-Ocak 1985, s. 54).

Devrimci Marksizm

şerek başı dik dolaşması için DP'ye oy vermesi gerektiğini söylemiştir. İktidar partisi CHP'nin 1946'daki seçimlere hile karıştırması ve verdikleri oyu geçersiz kılması sonucunda öfkesi daha da bilenen yoksul köylü yığınlarının –kendilerini örgütlemeye aday bir devrimci partinin bulunmadığı koşullarda- DP'ye destek vermesinde şaşırtıcı bir durum yoktur. Tersini yapıp CHP'ye oy verselerdi daha şaşırtıcı olurdu.

DP'nin iktidar dönemi boyunca köylü kitlelerini kendine bağlamada CHP ile kıyaslanamayacak ölçüde başarılı olduğunu belirtmek gerekiyor. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çerçevesinde 1947-50 arasında 1,5 milyon dönümlük arazi 33 bin köylü ailesine dağıtılmışken, DP'nin iktidarda olduğu 1950-60 arasında 16,5 milyon dönümlük arazi 312 bin köylü ailesine dağıtılmıştır.³⁷ Yukarıda da belirtildiği gibi, bu dağıtımlar varolan mülkiyet sistemine dokunulmadan, az topraklı bir köylü kitlesini toprağa bağlama amacına uygun olarak yapılmıştır. Ziraat Bankası'nın verdiği düşük faizli kredilerin 1948-58 arasında on kat artırılması³⁸ ve devletin ürün taban fiyatlarını düşük olmayan bir seviyede tutması yalnızca büyük toprak sahiplerinin değil, orta ve alt sınıf köylülüğün de DP'ye desteğini devam ettirmesini sağlamıştır.

Öte yandan, DP dönemindeki gelişmeleri yalnızca köylüyü toprağa bağlamaya yönelik popülist önlemlere bakarak anlamak mümkün değildir. 1940'ların sonunda başlayan, DP iktidarı döneminde hızlanan (ve DP iktidarına son veren 27 Mayıs darbesi sonrasında **farklı bir çerçevede** devam eden) tarımın modernleşmesi süreci tarımsal bölgelerdeki mülksüzleşme ve sınıfsal farklılaşma dinamiklerini harekete geçirmiştir. Tarım ve köylülüğün bugünkü durumunu anlamak için bu sürece yakından bakmak gerekiyor.

Tarımda kapitalizmin gelişimi, mülksüzleşme ve sınıf mücadeleleri (1950-1980)

İkinci emperyalist paylaşım savaşının ardından dünya kapitalist sistemi ABD'nin öncülüğünde yeniden kuruldu. Dünya kapitalizmine baştan beri zaten bir biçimde bağlı olan Türkiye, bu dönemde de kapitalist kampın içinde yer aldı. 1950 yılında Kore Savaşı'na asker göndererek emperyalizme sadakatini yeniden kanıtlayan rejim, emperyalist sistemin siyasi-askeri birliğini temsil eden NATO'ya 1952'de katılarak buradaki konumunu netleştirdi. Savaşın yarattığı yıkımı geride bırakarak yeniden genişlemeye başlayan dünya kapitalist ekonomisinin içine girdiği yeni işbölümünde Türkiye'ye tarım ürünleri ihracatçısı rolü biçilmişti. Marshall Planı çerçevesinde kurulan, Avrupa'nın savaşta yıkılan

37 Taraklı, s. 117, 122.

38 Çağlar Keyder, "Türkiye'de Ortakçılık Döngüsü ve Küçük Köylü Mülkiyetinin Pekişmesi," *Yapıt*, sayı: 11, Haziran-Temmuz-Ağustos 1985, s. 102.

ekonomisini yeniden kurmayı amaçlayan Avrupa Kalkınma Programı'nın kapsamı, Türkiye'yi de içerecek şekilde genişletildi. Bu çerçevede, Türkiye tarımını modernleştirmek üzere büyük miktarda dış yardım ve kredi ülkeye aktarılmaya başlandı. Bunun sonucunda, tarım sektöründe altyapı ve teknoloji bakımlarından büyük çaplı gelişmeler ve yapı değişiklikleri yaşandı. Karayolu yapımı için devasa yatırımların aynı dönemde başladığını da eklemek gerekiyor. Farklı bölgelerin karayoluyla birbirine bağlanması tarımın ulusal pazara ve dünya pazarına daha sıkıca eklenmesine yol açtı. Tarımın büyük bir hızla ticarileşmesiyle birlikte geçimlik üretim neredeyse tamamen sona erdi.

Bu noktada bir uyarı yapmak gerekiyor. Yaşanan muazzam modernleşme, makineleşme ve yapı değişikliği Türkiye'nin uluslararası işbölümündeki yeni konumuna bağlı olarak başlamış olsa da, bu konumun değişmesi sonrasında da devam etmiştir. Bilindiği gibi, DP hükümetleri 1950-60 arasında sanayiden çok tarıma kaynak aktarmış ve büyük toprak sahipleri ile tarım ürünleri ticaretiyle uğraşan sermaye kesimi, sanayi sektörüne kıyasla daha çok teşvik ve yardım görmüştür. Bu durum, Türkiye'nin yeni uluslararası işbölümü ile olan ilişkisiyle de uyumludur. Öte yandan, DP hükümetini deviren 27 Mayıs darbesinin ardından büyük toprak sahipleri iktidar bloğunun içinden çıkarılmış, devletin kredi ve teşvik olanakları daha çok sanayi burjuvazisine tahsis edilmiş ve ekonominin ağırlığı tarımdan (ithal ikamesine dayanan) sanayiye doğru kaydırılmıştır. Ancak, bu durum tarımdaki yapı değişimini durdurmamış, aksine önceki dönemde başlayan makineleşme, pazara açılma ve proleterleşme eğilimi bu dönemde hız kesmeden devam etmiştir. Bu nedenle, tarımdaki yapısal değişimi DP iktidarı dönemiyle sınırlamamak ve 1950-80 dönemini (kapitalist gelişim stratejilerindeki farkları ihmal etmeksizin) bir bütün olarak incelemek gerekiyor.

Bu uyarının ardından, yaşanan yapı değişimine kısaca bakalım. Tarımın makineleşmesi, bir dizi göstergeye bakılarak incelenebilir. Burada yalnızca en temel

Tablo 1. Türkiye'de Traktör ve Biçerdöver Sayısı (1936-1980)³⁹

Yıl	Traktör sayısı	Biçerdöver sayısı
1936	961	104
1940	1066	57
1948	1750	994
1952	31415	3222
1957	44144	6523
1962	43747	6072
1967	74982	7840
1970	105865	8568
1975	243066	11245
1980	436369	13667

39 Bu tabloyu hazırlarken başvurulan kaynaklar: Adnan Güriz, "Land Ownership in Rural Settlements," *Turkey-Geographic and Social Perspectives* içinde (derleyenler: Peter Benedict, Erol Tümertekin, Fatma Mansur), Leiden: E. J. Brill, 1973, s. 88; Mesut Doğan, "Türkiye Ziraatinde Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverin Etkileri," *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü-Coğrafya Dergisi*, sayı: 14, 2005, s. 69, 74.

Devrimci Marksizm

göstergeler olan traktör ve biçerdöver sayılarına bakacağız.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, 1948 yılı itibarıyla Türkiye’de yalnızca 1750 traktör bulunuyorken bu sayı 1957’de 44 bini geçmiş, 1975’te 243 bine ulaşırken, 1980’de 436 binin üzerine çıkmıştır. Biçerdöver sayısının artış hızı traktördeki kadar fazla olmasa da kayda değerdir. 1948’de Türkiye’de yalnızca bine yakın biçerdöver bulunurken, bu sayı 1957’de 6500’e yükselmiş, 1975’te 11000’in üzerine çıkmış ve 1980’de 14000’e yaklaşmıştır. Aynı dönemde modern gübre ve girdi kullanımında gerçekleşen artış da hesaba katıldığında, tarımın altyapı ve teknoloji bakımından oldukça değiştiği görülür. Makineleşmeye bağlı olarak, daha önceden işlenmeyen topraklar tarıma açılmıştır. 1950’de 14,5 milyon hektar olan işlenmekte olan tarım alanı 1962’de 23 milyon hektara yükselmiştir.⁴⁰

Bu noktada yanıtlanması gereken soru yaşanan bu değişimlerin köylülük içindeki farklı sınıfları hangi şekilde etkilediğidir. Bu değişikliklerin mülksüzleşmeye ve proleterleşmeye yol açıp açmadığını araştırmak özellikle önemlidir.

Toprak dağılımı

Tamamen topraksız köylü ailelerinin oranı 1952’de yüzde 14,5, 1963’te yüzde 9,1, 1970’te ise yüzde 11,6’dır. Dahası, toprak sorununun boyutu yalnızca tamamen topraksız ailelere bakarak anlaşılabilir. Az topraklı aileler tabloya mut-

Tablo 2. Türkiye’de Toprak Dağılımı (1952-1980)⁴¹

Dönüm	1952		1963		1970		1980	
	Aile %	Toprak %	Aile %	Toprak %	Aile %	Toprak %	Aile %	Toprak %
0-20	30.6	4.3	40.9	7	44.4	8	28	3.9
21-50	31.5	14.3	27.8	17.3	28.2	18.7	32.5	15.7
51-100	21.9	20.7	18.1	23.9	15.7	22	21	21.4
101-200	10.3	19.3	9.4	23.7	7.7	21.5	11.9	24
201-500	4.2	16.6	3.2	17	3.1	17.9	5.4	22.7
500+	1.5	24.8	0.6	11.1	0.9	11.9	0.7	12.3

40 Barış Karapınar, “Land Inequality in Rural Southeastern Turkey: Rethinking Agricultural Development,” *New Perspectives on Turkey*, sayı: 32, Bahar 2005, s. 167.

41 Haluk Kasnakoğlu, “The Impact of Agricultural Adjustment Programs on Agricultural Development and Performance in Turkey,” FAO Haziran 1994, Ankara; aktaran: Mine Eder, “Political Economy of Agricultural Reforms in Turkey,” *La Turquie et le Développement* (derleyen: Ahmet İnsel) içinde, Paris: L’Harmattan, 2003, s. 216.

laka dahil edilmelidir.

1952 ile 1980 arasındaki tarım sayımlarını özetleyen Tablo 2'nin gösterdiği gibi, 20 dönümün altında toprağa sahip olan ailelerin oranında 1952'den 1980'e kadar ciddi bir azalma yaşanmamıştır. Aynı şekilde, toprak dağılımında eşitlenmenin ortaya çıkmadığı, varolan eşitsizliklerin devam ettiği de ortadadır. 1952'den 1980'e kadar köylü ailelerinin yaklaşık yüzde altmışlık bölümü toplam tarım arazilerinin yüzde 25'inden azını işlerken, yüzde beşin altındaki bir kesim toplam arazilerin üçte birini elinde tutmuştur. Burada iki noktanın altı özellikle çizilmelidir. 1950-80 dönemi kırlardan kentlere doğru yığımsal göçlerin yaşandığı bir dönemdir. Kır nüfusu bu dönemde yüzde 75'ten yüzde 50'ye inmiştir. Göç edenlerin önemli bölümünün topraksız ve az topraklı kesim olduğunu biliyoruz. Bu kesimin çoğunluğunun değilse bile bir bölümünün topraklarını tamamen elden çıkardığı tahmin edilebilir. Buna rağmen, az topraklıların oranında azalma görülüyor. Ek olarak, özellikle toprak dağılımındaki eşitsizliğin yoğun olduğu bölgelere ilişkin istatistiklerde büyük toprak mülkiyetinin olduğundan az, küçük mülkiyetin ise olduğundan fazla görüldüğü bilinen bir gerçektir. Büyük toprak sahibi ailelerin toprakları aile bireyleri ve güvendikleri kişilerin üzerine tapulararak kayıtlara geçirdiği öteden beri sır değildir. Bu ailelerin siyasi nüfuzlarına dayanarak bazı yerlerde kadastro çalışmalarını engelledikleri de bilinmektedir.⁴² Bu noktalar dikkate alındığında, tarımın dönüşümünün alt sınıflar üzerindeki olumsuz etkisinin daha bile fazla olduğu düşünülebilir.

Mülksüzleşmenin iki yüzü

1951 ile 1954 arasında 40 bin traktörün köylere girmesiyle bir milyon civarındaki köylünün yaşamı altüst olmuştur.⁴³ Makineleşme ile birlikte gerek Kürt köylerinde gerekse de Çukurova'da yaşamını ortakçılıkla sürdüren geniş bir yoksul köylü kitlesi büyük toprak sahipleri tarafından işledikleri topraklardan kovulmuştur. Yaşar Kemal'in 1951'de Diyarbakır'da yaptığı gözlemler bu süreci canlı biçimde tasvir ediyor:

Burada beyler var. Toprak beyleri. Her beyin elinde üç köy var, dört köy, beş köy, on köy var. Bir ailenin de elinde otuz köy var. Eskiden köylerinin sayısı yetmiş iki imiş, gerisi ellerinden çıkmış. Bu köylerde oturup da toprağı işle-

42 1964 ve 1965 yıllarında Çukurova'daki köylerde ayrıntılı saha araştırmaları yapan Mübeccel Kıray, küçük mülkiyetin hakim olduğu arazilere ilişkin kadastro çalışmalarının tamamlanmasına karşın, toprak sahiplerinin basıncı sonucunda büyük çiftliklerin bulunduğu yerlerde ciddi bir ilerleme kaydedilmediğini belirtmektedir (Mübeccel B. Kıray, *Seçme Yazılar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999, s. 56, 70).

43 Kemal Karpat, *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*, Londra: Cambridge University Press, 1976, s. 56.

Devrimci Marksizm

yen köylüler, bu beylerin yarıcılarıdır. Adam, eker, biçer, çıkarır; yarıcı beyin... Adama, bey öküz ve tohum verirse üçte ikisi beyin [...] Beyler Diyarbakır'da otururlar. Bu yıllarda beyler Marshall yardımından traktör alıyorlar. Traktör makineleşmeye doğru gidiyor. Yarıcının yerini makine alıyor. Ve topraktan atılıyor köylü. Bey köylerinden ağa köyelerine, şehre göç başlıyor.⁴⁴

Aynı tip mülksüzleşmenin net olarak gözlemlendiği bir diğer bölge Çukurova'dır. Kürt bölgesinde bir dizi coğrafi, ekonomik ve siyasal nedenden dolayı daha yavaş ilerleyen topraktan kovulma, mülksüzleşme süreci Çukurova'da hızla tamamlanmıştır.⁴⁵ Yaşar Kemal'in 1955'te Çukurova'da yaptığı gözlemler de aynı olguya işaret etmektedir: "Bir otomobile Yüreğir toprağına açıldık. Tarlalarda yalnız makineler gördük. Eskiden ovalarda ırgat dizileri olurdu [...] Şimdi çok az insan var. Makineler almış ortalığı, ovada makine gürültüsü... Makine gülüyor, ağa gülüyor. İşsiz kalmışların hali hal değil."⁴⁶ Eric J. Zürcher, Çukurova'daki büyük dönüşümün Türkiye'nin diğer bölgelerinden farklı niteliğine şöyle dikkat çekiyor:

Çitleme diğer bölgelerde yaygın biçimde görülen bir olay değildi. Bir araştırmaya göre bu şekilde yerlerinden edilenler köy nüfusunun sadece yüzde 4'üydü ve bunların ancak beşte biri köylerini terketmişti (Köyde kalanların çoğu tarıma açacak toprak bulabilmişlerdi). Ama Çukurova'yı da içine alan bölgede nüfusun yüzde 12,4'ü toprağından çıkarılacaktı. Çukurova'nın kendisinde ise bu oran belki de daha yüksekti. Pamuk tarımında sadece mevsimlik işçiye ihtiyaç duyulduğundan çitleme hemen bol kazançlar sağladı ve 1950'lerde bir tek hasatla servetler kazanıldı. Bölgenin merkezi Adana'nın nüfusu 1950'lerde iki kat arttı. Bu dönemde Adanalılar hızla zenginleşen şehirlere özgü davranışlar gösteriyorlardı. Dönemin hikayelerinde Vahşi Batı'ya yapılan benzetmeler çok yaygındı ve kişi başına Cadillac sayısının çoğu Amerikan şehrinde çok daha yüksek olduğu belki de doğrudu. Bu büyük toprak sahipleri arasında daha başarılı olanları pamukçuluktan çırçır fabrikalarına, iplik sanayiine, tekstil işine atladılar. 1970'lerde, Türkiye sanayii en şaşaalı günlerini yaşarken, birbirleriyle çekişen beş veya altı büyük "holding"den en az ikisine sahip olan müteşebbislerin izlediği yol bu olmuştu. Çukurova benzersiz bir örnektir. Türkiye'nin başka hiçbir bölgesinde, tarımsal artık bu boyutta ilkel birikim sağlayacak ve ticarete böyle fırsatlar verecek ölçüde yoğunlaşmış değildi.⁴⁷

Yukarıda açıklanan mülksüzleşme türüne diğer bölgelerde de yer yer rastla-

44 Yaşar Kemal, *Bu Diyar Baştan Başa*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1971, s. 29, 30.

45 Aydın, s. 176, 177.

46 Kemal, s. 492.

47 Eric J. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001 (11. basım), s. 192.

mak mümkün olmakla birlikte, bu bölgelerde daha farklı ve karmaşık bir mülksüzleşme süreci yaşanmıştır. Bu mülksüzleşme sürecini köylüyü topraktan kopmaya zorlayan bir dizi faktörün bileşkesi olarak tanımlamak mümkündür:

Mülksüzleşme kavramı yalnızca mutlak olarak tüm toprağın ve üretim araçlarının yitirilmesini içermez. Bu kavram aynı zamanda küçük ve orta üreticilerin topraklarının bir bölümünü kaybederek ya da kaybetmeden de yaşam koşullarının kötüleşmesini ve bu arada tüketim düzeylerinin düşmesini, küçük ve parsel işletmelerin zaman içinde çoğalması sürecini içerir. Bilindiği gibi özellikle geri kalmış ülkelerde tarım ve sanayi işçilerinin azımsanmayacak bir bölümü çok uzun süreler genellikle verimsiz topraklarda yer alan parsel işletmelerini koruyabilmektedirler. 1973 verileri sanayi işçilerinin %5,6'sının, tarım işçilerinin %0,75'inin, küçük esnaf ve sanatkârların %4,2'sinin toprak sahibi olduğunu göstermektedir. Bu oranlar, doğal olarak, bölgelere göre çok büyük farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Karadeniz Bölgesi'ndeki parsel işletmelerin %11,4'ü sanayi işçilerine aittir. Doğu Anadolu'da yapılan bir saha araştırmasının sonuçları da köy dışında yaşayan toprak sahiplerinin yaklaşık %13'ünün işçi olduğunu ve bunların toplam köy dışında yaşayan toprak sahiplerine ait toprağın %1,8'ine sahip bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mülksüzleşme kavramı ancak topraksızların yanı sıra büyük toprak gereksinimi olan ya da tarımdan kopmuş aileleri de kapsadığı zaman anlamlı bir gösterge olmaktadır.⁴⁸

Bu açıklama, Kautsky ve Lenin'in tarımdaki proleterleşme sürecini açıklarken başvurdukları kıstaslara benzer türde kıstaslar sunmaktadır. Her biri oldukça önemli olan makineleşmeye bağlı fazla emeğin ortaya çıkışı, tarlaların geçime yetmeyecek parsellere bölünmesi, tefecilere ve bankalara borçlanma vb. nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan kentlere göç etme ve proleterleşme baskısı, bu yıllarda geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde ağırlaşmıştır. Bu durum, bir yandan ellerindeki toprak yetmediği için tarım ve sanayide mevsimlik işçi olarak çalışan büyük bir yarı-proleter kesimin ortaya çıkmasına neden olurken (çiftçi ailelerinin yüzde altmışının elli dönümden az toprağa sahip olduğunu yukarıda belirtmiştik), bir o kadar sayıda emekçinin kentlere yığınlar halinde göç etmesine neden olmuştur. 1940'ta toplam nüfusun yüzde 81'i kırlarda yaşarken 1980'e gelindiğinde bu oranın yüzde 50'ye düşmüş olmasının en önemli nedeni budur. 1961'de Federal Almanya hükümetiyle yapılan göçmen işçi antlaşmasının ardından Batı Avrupa ülkelerine doğru başlayan işçi göçü dalgası sırasında 1 milyonun üzerinde insanın göç etmek için başvurmasının ve 1970'ler itibarıyla yedi yüz binin üzerinde insanın bu ülkelere göç etmesinin ardındaki önemli nedenlerden birisi de budur.⁴⁹

48 Mine Çınar, Oya Silier, *Türkiye Tarımında İşletmeler Arası Farklılaşma*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1979, s. 23, 24.

49 Batı Avrupa'ya doğru başlayan ilk göç dalgası sırasında göç edenlerin büyük bölümü kentlerde yaşayan, nispeten kalifiye işgücüne sahip işçilerden oluşuyordu. Kırsal bölgelerden gelenlerin göçmen kitlesi içindeki oranı 1970'lere doğru giderek arttı.

Devrimci Marksizm

Kısaca ifade etmek gerekirse, mülksüzleşmenin harekete geçirdiği proleterleşme dinamikleri büyük bir yarı-proleter ve proleter kitlesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Farklı bölgelerde farklı biçim ve tempolarda ilerleyen proleterleşme süreci, günümüzde de devam etmektedir.

Kırlarda sınıf mücadelesi ve köylü hareketleri (1950-1980)

Marx, sanayi devrimi sırasında yaşanan sınıf mücadelelerini ele alırken makina kırıclarının mücadelelerine de yer verir. Üretim araçlarında kaydedilen her teknolojik yeniliğin çok sayıda emekçiyi işinden etmesine tepki olarak gelişen makina kırıclarının mücadelesi, sendikaların ve işçi partilerinin henüz gelişmediği dönemlerdeki en önemli işçi hareketiydi. Marx, 17. yüzyılda tüm Avrupa'ya yayılan dokuma tezgahı bantlarını tahrip etme kampanyasını ve su gücüyle çalışan ilk yün kesme makinesinin 1758'de yüz bin işçinin katıldığı bir eylemde yakılması olayını bu çerçevede anar. Buhar gücüyle çalışan dokuma tezgahlarına karşı İngiltere'deki işçilerin öfkelerini temsil eden Ludist hareketin on dokuzuncu yüzyılın ilk on beş yılındaki işçi mücadelelerine damga vurduğunu belirtir.⁵⁰ Türkiye kırlarındaki ilk büyük makinalaşma dalgasının yaşandığı 1950'lerde makinalaşma nedeniyle ortaya çıkan işsizliğe öfkenin makinalara yöneltildiğini görüyoruz. Yaşar Kemal, Çukurova'daki yoksul köylülere dair gözlemlerinde bu noktaya şöyle dikkat çekiyor:

Düşmanlıklar da türlü türlü... Kimisi, bir traktörün en can alıcı yerini söküp parçalıyor, kimisi Çukurova'daki bütün motörleri imha edecek çareler düşünüyor. Bunlardan birisi aylarca düşünüp taşınmış, toptan imha için aradığı çareyi bulmuştu. Zımpara tozunu traktörlerin motörlerine atmak. Tabii bunu hiçbir zaman tatbik edemedi. Düşmanlık, topraksızlıktan doğuyor. Topraksızların, traktöre bir diş gıcırdatışları var ki...⁵¹

Kemal, başka eserlerinde de yer yer bu konuyu anar. Konu hakkında kapsamlı tarih çalışmaları henüz yapılmadığı için bu tür hareketlerin nerelerde hangi boyutlarda gerçekleştiği hakkında fazla bilgimiz yok. Ancak en azından Çukurova'da bu yöntemin bir müddet boyunca denendiğini biliyoruz.

1950-80 döneminde yoksul köylüler esas olarak iki temel eylem biçimini kullanmışlardır: toprak işgali ve üretici mitingleri. Her iki eylem biçiminin de esas olarak 1960'ların ortalarından itibaren, kentlerdeki işçi sınıfı mücadelelerinin yükselişine paralel olarak geliştiğini tespit etmek mümkündür. Burada öncelikle bu eylemlerin tarihsel gelişimini kısaca inceleyeceğiz, ardından sol ve devrimci hareketlerin köylülükle kurduğu ilişki hakkında bir değerlendirme yapacağız.

⁵⁰ Marx, s. 554.

⁵¹ Kemal, s. 494.

Türkiye'deki toprak mücadelesinin yüzyıllar öncesine dayanan kökleri bulunuyor. Öte yandan, cumhuriyetin başlangıcından 1960'lara kadar yaşanan toprak mücadelelerine dair ayrıntılı tarih çalışmaları bulunmadığı için bu konudaki bilgi oldukça sınırlı. Bununla birlikte, köylülerin toprak sorununu çözmek için önlerine çıkan her fırsatı kullandıklarını biliyoruz. Örneğin Demokrat Parti'nin iktidara gelmesini fırsat bilen yoksul köylülerin bazı bölgelerde büyük çiftlikleri işgal etmeye yöneldiklerini, bu eylemlerinin meşruiyetini ülkeye artık demokrasinin geldiğini, demokrasinin ise toprak dağıtımına anlamına geldiğini söyleyerek savunduklarını biliyoruz.⁵² Bu tür eylemlerin yaygınlık derecesine dair ayrıntılı çalışmalar mevcut değilse bile, toprak talepli ciddi bir köylü hareketinin ortaya çıkmadığını da biliyoruz.

1960'ların ortalarına doğru gelindiğinde, alt sınıflar arasında hızla yayılan mücadele dalgası az topraklı ve topraksız köylülerin de harekete geçmesine neden oldu. 1968'den 12 Mart 1971'e doğru giden süreçte neredeyse her bölgede toprak işgalleri gerçekleşti. 12 Mart döneminin sonrasında ise bu dönemde olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte, toprak dağılımındaki adaletsizliğin oldukça fazla olduğu Çukurova, Maraş ve Kürt bölgelerinde şiddetli mücadelelere tanık olundu. Bu dönemdeki toprak işgallerinin en önemli özelliklerinden biri tamamen topraksızların yanı sıra, yoksul (ve zaman zaman orta) köylülerin de işgallere katılmasıdır. Üretici eylemlerini açıklarken yeniden döneceğimiz tüccar-tefecilerin baskısı altında yoksullaşma olgusu, toprak işgallerine bu kesimlerin de yoğun olarak katılmasına neden olmuştur. Dönemin en sert toprak mücadelelerinin yaşandığı birkaç bölgeden biri olan Maraş'taki Pazarcık Ovası'na ilişkin aşağıdaki ayrıntılı gözlem, toprak dağılımındaki eşitsizliğin yanı sıra, bu olguya da işaret etmektedir:

Pazarcık Ovası, Söke ve Çukurova bölgeleri gibi, pamuk üretilen, kapitalist üretim ilişkilerine açılmış bir bölgeydi. Burada da toprak, çok değerliydi. Yüz dönüme sahip birisi, eğer toprağını sürececek yeterli tarım aracına sahipse, zengin köylü sayılıyordu. Beş-on bin dönüm toprağa sahip Emiroğlu gibi toprak ağaları da vardı. Bu büyük toprak ağaları, yeterince sermayeye ve tarım aracına sahip olduklarından, kendi topraklarını, tarım işçisi kiralayarak işliyor, pamuğu toplatıyor ve böylece büyük kârlar elde ediyorlardı [...] Kimi köylüler, 40-50 dönüm civarındaki topraklarını, yeterince üretim aracına (özellikle traktöre) ve sermayeye sahip olmadıkları için, bu olanaklara nispeten sahip orta ya da zengin köylülere icara ya da ortağa vermek zorunda kalıyorlardı [...] Bu sömürücü kesim, kasaba ve şehirlerdeki tefeci-tüccarlardı. Bunlar tarım ilacı ve aleti ticaretiyle uğraşan ya da pamuğu işleyen çırçır fabrikalarının sahipleriydi. Köylü kitlesini bir bütün olarak sömüren kesim buydu [...] Köylü üretimi sür-

52 Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, s. 48; aktaran: Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 105.

Devrimci Marksizm

dürebilmek için yüksek faizle borç aldığı tüccara bağımlı hale geliyor, ürettiği malını ona yine düşük fiyattan satmak zorunda kalıyor, düşük fiyattan sattığı için yine ondan borç alıyor, böylece bu kısır döngü sürüp gidiyordu. Ovadaki toprak ağalarıyla yoksul ve orta köylüler arasındaki çelişki, toprak ağalarıyla tarım işçileri arasındaki çelişkiden farklı nitelikteydi. Bu, sömüren-sömürülen ilişkisinden çok, geniş topraklara sahip olanla, yeterince toprağı olmayanlar arasındaki çelişkiydi. Tefeci-tüccarın ağır sömürüsü altındaki köylüler, bu bağımlılığı kırmanın, ancak paraya dayanan kapitalist sistemin yıkılmasıyla mümkün olduğunu bildiklerinden, içinde buldukları durumdan kurtulabilmek için nispeten daha alımlı bir hedefe yönelmişlerdi: Toprak ağalarının topraklarını ele geçirmek.⁵³

Toprak işgallerinin ikinci önemli özelliğı, Osmanlı toprak düzeninden miras kalan ve çoğu zaman büyük toprak sahiplerinin işine yarayan tapu kayıtlarının karmaşık ve düzensiz oluşunun bu yıllarda yoksul köylüler tarafından kendi lehlerine değerlendirilmesidir:

Tüccara borcunuzu inkâr edemezsiniz, ama köycek birleşip ağanın topraklarından bir kısmını işgal edebilir ve bu toprakların aslında size ait olduğunu iddia edebilirsiniz. Ağaların bu toprakların tapusuna gerçekten sahip olup olmadığı bile belli değildi. Olsa bile, yıllarca sürecektir eski tapuların ispatlanması davaları sırasında, köylü fiilen toprakları işler, hiç değilse biraz belini doğrulturdu [...] Toprak işgallerini teşvik eden, “hesap adamı” köylüler için işgal eylemlerini mantıklı kılan buydu.⁵⁴

1969’da İzmir’in Torbalı ilçesinin Atalan köyünde yaşanan toprak işgali deneyimi hakkındaki aşağıdaki gazete haberi, köylülerin yasallık retorliğini tersine çevirerek büyük toprak sahiplerine karşı kullandığını gösteriyor:

Kadastro memurlarının ağalardan yana çıktığını belirten komite sözcüsü Muhtar Sabri Güleç uzun uzun anlatıyor: “Biz kanunlara karşı gelmiyoruz, bunu duyusun başımızdaki büyükler. Tapu kayıtlarına göre 6 ağanın sadece 4745 dönüm arazisi olacakken toprakların hepsi yolsuz olarak ağaların üzerine geçiyor. Biz buna da itiraz ediyoruz [...] Tekrar tesbit yapılsın, görülecek ki, tüm ağaların toprakları 1500 dönüm, kısacası 12 bin dönüm onların değil hazinenindir. Asıl kanuna karşı gelen ağalardır.”⁵⁵

Yukarıda belirtilen iki özelliğe sahip olan eylem dalgası, Mart 1968’de Antalya’daki Elmalı köylülerinin hazine arazisine el koyan ağanın topraklarını

53 Gün Zileli, *Havariler (1972-1983)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 209, 210.

54 a.g.e., s. 210.

55 Hikmet Çetinkaya, “İşgalci köylüler için tahkikat açıldı,” *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1969.

işgal etmeleriyle başlamış, Mart 1971’de Maraş’ın Pınarbaşı köyünde gerçekleşen toprak işgaline değin kesintisiz olarak devam etmiştir. Ege ve Trakya’nın köylerinden Maraş, Çukurova ve Kürt köylerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada onlarca toprak işgali gerçekleşmiştir. Askeri yönetimin etkisini yitirdiği ve sol hareketin yeniden yükselmeye başladığı 1974 sonrasında 12 Eylül 1980’e kadar, 1968-71 dönemiyle aynı hızda olmasa da Çukurova, Pazarcık ve Kürt köylerinde büyük toprak sahiplerine karşı sert mücadeleler yaşanmıştır. Özellikle Kürt hareketinin 1970’lerin sonundaki hamlesinin arkaplanında bölgede süregiden toprak mücadelelerine aktif şekilde müdahale eden grupların varlığının ciddi etkisi bulunmaktadır.

1968-71 döneminin büyük mücadele dalgasının kırlardaki bir diğer yansıması ise bu dönemden önce ürettiği ürünün taban fiyatını burjuva partileriyle oy pazarlığı yaparak yükseltmeye çalışan geniş köylü yığınlarının, bu dönemle birlikte istemlerini büyük kitle eylemleriyle duyurmaya başlamasıdır. Eylemlerin örgütlenmesi sürecinde sol ve devrimci yapıların aktif olarak yer alarak yoksul köylülükle bağ kurabilmesinin altı özellikle çizilmelidir. Toprak işgallerinin nedenlerine benzer biçimde, üretici eylemlerinin arkaplanında da yukarıda sözünü ettiğimiz ikinci tipteki mülksüzleşme sürecinin belirtilerinden olan tefeci-tüccarlara borçluluk/bağımlılık ilişkisine duyulan tepki yatmaktadır. Manisa’nın Akhisar ilçesindeki tütün üreticilerinin durumuna ilişkin 1969’da yapılan aşağıdaki gözlem dönemin tüm üretici eylemlerinin nedenini başarıyla yansıtır:

Köylüler etrafımızı çevirip başlıyorlardı anlatmaya. Tabii ki, en büyük dertleri tütün taban fiyatının düşüklüğü ve fiyatlardaki bu düşüklüğün kendilerini tefeci-tüccarlara yem yapmasıydı. Devlet tekeli, açılışın ilk günü, taban fiyatını son derece düşük ilan edince, köylüler ister istemez, daha yüksek fiyat almak umuduyla tüccarların kapısına koşuyorlardı. Ama tüccarlar, taban fiyatının çok az üstünde bir fiyat veriyorlardı. Bunun üzerine köylüler, tek tek bütün tüccarların kapısını çalıyorlardı. Aralarında anlaşma halinde olan tüccarlar, fiyatı yükseltmek yerine, daha da düşürüyorlardı. Bunun üzerine köylü, gerisin geri, ilk fiyatı veren tüccara gidiyordu tütününü satmak için. Ama insafsız tüccar, bu kez, ilk verdiği fiyatı da düşürüyor, devletin verdiği taban fiyatının altında bir fiyat veriyordu. Köylü çaresiz, yeniden devletin kapısına dayanıyor, düşük taban fiyattan tütününü satmak istiyordu. Ne var ki, bu kez, devlet de ilk açılıştaki fiyatı bir kez daha düşürüyordu. Artık ilk açılış fiyatından tütününü satabilmek bile bir ayrıcalık haline geliyordu. Sonunda köylü, tütününü, açılıştaki fiyatın çok aşağısından devlet tekeline ya da tüccara satmak zorunda kalıyordu. Öte yandan, köylünün büyük kısmı, tefeci tüccarlara önceden borçlu hale getirildiği için tütününü baştan, en yüksek fiyattan bağımlı olduğu tefeciye vermek zorundaydı. İşte çark böyle işliyordu.⁵⁶

56 Gün Zileli, *Yarıлма (1954-1972)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 341, 342.

Köylülerin yüksek taban fiyatı ve ucuz kredi isteğini siyasallaştırmaya yönelen Fikir Klüpleri Federasyonu ve Dev-Genç gibi devrimci gençlik örgütlerine bağlı yüzlerce devrimci öğrenci, 1968-71 arasındaki dönemde başta Ege ve Karadeniz olmak üzere bir dizi bölgedeki çay, tütün, fındık vb. üreticilerine ulaşarak oldukça kitlesel üretici eylemleri örgütlediler.⁵⁷ 12 Mart döneminde kesintiye uğrayan bu eylemlerin, 1974 sonrasında bir dizi bölgede yeniden yükseldiğini ve özellikle de devrimcilerin etkili olduğu Doğu Karadeniz bölgesinde büyük bir kitleselliğe ulaştığını biliyoruz.

Türkiye solu ve köylülük (1968-1980)

Toprak işgalleri ve üretici eylemlerinin kırlardaki sınıf mücadelelerine damgasını vurduğu 1968-80 dönemini, -Kürt hareketinin yoksul köylülükle kurduğu tarihsel bağ hariç tutulursa- ülke tarihinde genel olarak solun, özel olarak da devrimci hareketin yoksul köylülükle ciddi anlamda temas edebildiği, hatta bazı mevziler kazanabildiği yegane dönem olarak tanımlamak mümkündür. Bu dönemin devrimci harekete Türkiye'nin koşullarına uygun tarzda bir işçi-köylü ittifakı kurmak için ciddi fırsatlar sunduğunu söylemek mümkündür. Bu fırsat iyi değerlendirilememiştir.

Devrimcilerin kırlara yönelik başarısızlığının nedenlerini yanlış yerlerde arayan görüşler oldukça yaygındır. Buna göre, kırlarda zaten ciddi bir mücadele potansiyeli yoktu ve devrimciler buralarda çalışma yürüterek yanlış yapmışlardı. Bu görüşün ciddi bir dayanağı yoktur. Yukarıda oldukça özet olarak ele alınan mücadelelerin varlığı, kırlarda kitlesel bir muhalefet hareketinin gelişme potansiyeli bulunduğunu ve devrimci bir önderliğin müdahalesi halinde büyük kentlerde gelişen işçi mücadeleleriyle ittifaka geçebilme ihtimalinin düşük olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, devrimcilerin belirli bölgelerde düzen siyasetinin hegemonyasının sarsılmasına yol açan fedakârca mücadelesinin küçümsemesine en başta bu topraklarda proleter devriminin yolunu açmaya çalışan devrimci Marksistler karşı çıkmalıdır. Buradaki sorun devrimcilerin kırlardaki mücadelelere müdahale etme gayretinde değil, bu müdahaleleri yaparken önemli maddi olguları gözden kaçırmalarında ve takip ettikleri hatalı taktik ve stratejilerde aranmalıdır.

1968-71 döneminin devrimci hareketi köylülük sorununa ilişkin birbiriyle bağlantılı üç ciddi hata yapmıştır: köylü eylemlerinin varlığını kentlerdeki işçi sınıfının devrimdeki öncü rolünü görmezden gelmek için gerekçe olarak kullanmış, köylülere yanlış mücadele araçlarıyla seslenmeye çalışmış ve kendi örgütsel

57 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Fikret Babuş, *Devrim Havarileri-68 Hareketinin Köy Eylemleri*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2004, s. 69-144.

zaafalarını kavrayamamıştır. Tartıştığımız dönemde Türkiye’de militan bir işçi hareketinin ortaya çıktığını kesinlikle unutmamak gerekiyor. İşçi sınıfının fabrika işgali, grev, kitle gösterisi gibi militan mücadele yöntemlerini her geçen gün, giderek artan bir oranda kullanarak düzeni sarstığı bir dönemden söz ediyoruz. Mücadeleci sınıf sendikacılığının odağı haline gelen DİSK’in kapatılmasını hedefleyen sendika yasasına karşı, 15-16 Haziran 1970’te İstanbul ve Kocaeli’de sendikalı ve sendikasız 150 bin işçinin iki gün boyunca sokakları zapt ederek muazzam bir direniş gösterdiğini biliyoruz. İşçi sınıfı düzeni bu şekilde sarsıyorken, bu mücadeleyi ileriye taşıyacak, sınıfı devrime hazırlayacak bir partinin ortada bulunmadığı da açıktır. Bu dönemde sol adına iki çizgi mevcuttur. Bunlardan ilki olan TİP, reformist ve parlamentarist bir akımdır. Devrimciler ise Leninist bir partiyi kuracak bir örgütlü hazırlığın oldukça uzağındadır. Dev-Genç dönemin bütün mücadeleleriyle dayanışma halinde olan bir gençlik örgütüdür sadece. 1970’e değin bırakın Leninist bir partiyi, herhangi bir devrimci örgüt de ortaya çıkmamıştır.

1970’ten sonra kurulan üç devrimci örgütün ise işçi sınıfıyla hiçbir ciddi bağlantısı yoktur. 15-16 Haziran’da ortaya konan devasa mücadele potansiyelini devrimci kanallara akıtacak örgütlenme yapısına, taktik ve stratejiye sahip değildirler. Daha da vahimi, kendi örgütsüzlüklerini ve sınıfla bağ kurmaktaki yetersizliklerini fark etmek yerine, işçi sınıfının devrimin öncü gücü olmadığını ileri sürebilecek kadar da maddi gerçeklikten uzağa düşmüşlerdir. Kentlerdeki ve sanayi havzalarındaki emekçi yığınları arasında sağlam bağlar kurarak örgütlenen bir devrimci işçi partisini inşa etmeyi, kırsal ittifakları bu çerçevede ele alarak yaşama geçirmeyi akıllarına getirmeyip, işçi sınıfının öncülüğünü tamamen bir kenara atan, köylülüğü devrimin motor gücü ilan eden tezleri benimseyerek hatalı bir yönelişe girmişlerdir. Dahası, kentlerdeki işçi mücadeleleri bir yana, varolan koşullarda kırlarda süregiden toplumsal mücadelenin ihtiyaçları da neredeyse gerilla mücadelesi haricindeki her türlü örgütlenme stratejisini ve mücadele yöntemini gerekli kılıyordu. Devrimcilerin köylü birlikleri, üretici sendikaları, mevsimlik işçileri örgütleyecek sendikalar türünden kitle örgütlerini yerel ve ulusal ölçekte inşa etmeleri süregiden mücadelelerin parçalı ve geçici niteliğinin aşılmasına yol açabilir ve yoksul köylülüğün ve tarım işçilerinin kentlerdeki yüz binlerce işçiyle ulusal düzeyde ittifaka girmesinin zeminini döşeyebilirdi. Elbette bu yolun izlenebilmesi için ortada bir Leninist partinin veya bu partinin kurulması yolunda etkili bir hazırlık yapan bir devrimci örgütün bulunması gerekiyordu; ki eksik olan da buydu. Bu yolu izlemek yerine kırlardan şehirlere doğru gelişecek gerilla mücadelesine dayanan devrim stratejileri belirlemek devrimci hareketin yenilgisini kaçınılmaz hale getirdi. 1974-80 döneminde toparlanan devrimci hareket, işçi sınıfına öncülük edecek bir komünist partisinin kurulmasını başaramamıştır. Devrimci örgütlerin bu dönemde izlediği politikalar yalnızca köylülüğün alt sınıflarını değil, bu dönemde binlerce grev ve direniş imza atan işçi kitlele-

Devrimci Marksizm

rinin ihtiyacını da karşılayamamış, mücadeleleri ileriye taşımak bir yana, birlik bir savunma hattını örmeyi dahi sağlayamamıştır. Özetle söylemek gerekirse, 1968-80 döneminin devrimci örgütleri kentlerdeki devasa sınıf mücadeleleri ile kırlardaki mücadele potansiyelini biraraya getirebilecek bir devrimci örgütlenme anlayışına ve siyasal programa sahip olmaları için her iki alandaki mücadeleler de yenilmiştir.

Sonuç

Bu yazının Marksist teorinin tarım ve köylü sorunlarına yaklaşımını özetleyen bölümünde gösterildiği gibi, tarımın ticarileşmesinin ve kapitalist üretim ilişkilerinin kırlarda yayılması birbiriyle bağlantılı iki temel sonuca yol açar. İlk olarak, kır nüfusunun çoğunluğunu oluşturan yoksul köylülük toprak ve diğer üretim araçlarından kopararak mülksüzleştirir. Üretim araçlarından koparılan ve işgücünü satmaktan başka bir seçeneği kalmayan bu geniş kesim kitleler halinde proletarya saflarına katılır. Kapitalizmin kırlarda gelişiminin ikinci sonucu köylülük arasındaki sınıfsal çelişkilerin biçim değiştirmesidir. Kapitalizm öncesi dönemin belirleyici unsuru olan büyük toprak sahipleriyle topraksız ve az topraklı köylüler arasındaki çelişki yerini kapitalist ilişkiler altında yaygınlaşan kapitalist büyük toprak sahipleri ve kır proletaryası arasındaki çelişkiye bırakır. Bu çerçevede, orta köylülüğün büyük bölümü yoksul köylülüğün ve tarım proletaryasının saflarına itilirken küçük bir kesim de (farklı oranlarda) ücretli emek kullanan kapitalist çiftçilere dönüşür.

Bununla birlikte, önce Marx'ın, sonrasında Kautsky ve Lenin'in ortaya koyduğu gibi, dünya tarihsel eğilimler olan köylülüğün proleterleşmesi ve (kapitalist ilişkilerin etkisi altında) sınıf kutuplaşmasının artması farklı bölge ve ülkelerde farklı tempolarda ilerler. Kapitalizmin dünya ölçeğinde eşitsiz ve bileşik gelişimine bağlı olarak, farklı coğrafyalarda ve hatta birbirine çok yakın bölgelerde farklı türden sınıf oluşumları gözlemlenir. İçinde bulunduğumuz coğrafyadaki tarımsal dönüşümlerin ve kırlardaki sınıf ilişkilerinin kısa bir tarihsel değerlendirmesini yapan bu yazıda kapitalizmin kırlardaki gelişiminin bu eşitsiz ve bileşik niteliğinin altını çizmeye çalıştık. Bir yandan mülksüzleşme, proleterleşme ve sınıf kutuplaşmasının 19. yüzyıldan 20. yüzyılın sonlarına doğru ilerleyişini takip ederken, diğer yandan gerek farklı bölgelerdeki gerekse ulusal ölçekteki sınıf mücadelelerinin bu genel eğilimleri sınırlayıcı ve değiştirici yönlerine dikkat çektik.

Sınıf mücadelelerinin tarımsal yapılar üzerindeki etkisine bağlı olarak kapitalizmin farklı bölgelerdeki farklı gelişim çizgilerini tespit etmeye çalıştık. 19. yüzyılda Batı Anadolu'daki kırsal sınıf mücadelelerini ele aldığımız bölümde küçük köylülüğün mülksüzleşme saldırısına ciddi biçimde direnebildiği durum-

larda büyük toprak mülkiyeti ile küçük köylü mülkiyetinin yan yana bulunduğu, karmaşık türden bir kapitalist gelişme dinamiğinin ortaya çıktığını ortaya koyduk. Öte yandan, küçük köylülüğün tarihsel olarak güçlü bir sınıf olarak ortaya çıkmadığı Çukurova ve Kürt bölgelerinde mülksüzleşme ve proleterleşme dinamiklerinin nispeten daha sorunsuz biçimde ilerleyebildiğini gösterdik.

Osmanlı mirasının bir parçası olarak ortaya çıkan bu iki tip gelişim çizgisi, 1923'te cumhuriyet rejimine geçilmesinin ardından herhangi bir kırılmaya uğramadan varlığını sürdürdü. Milli mücadele ve cumhuriyetin kuruluşu sürecinin tarımsal yapılar ve kırlardaki sınıf mücadeleleri üzerindeki yegâne etkisi gayrimüslim toprak sahiplerinin tasfiye edilmesinden yararlanan Müslüman toprak sahiplerinin gayrimüslimlerden kalan geniş arazileri mülk edinmesi oldu. Tek parti dönemindeki milletvekili listelerini incelerken gösterdiğimiz gibi, başta Çukurova ve Kürt bölgelerindeki toprak ağaları olmak üzere, bir bütün olarak büyük toprak sahipleri sınıfı cumhuriyet rejimini kuran iktidar bloğunda önemli bir yere sahipti.

İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Türkiye'nin dünya kapitalist sistemi içindeki yeni konumuna bağlı olarak ülkeye giren büyük miktardaki maddi yardım ve kredinin tarım kesimine aktarılması sonucunda tarım sektöründe altyapı, teknoloji ve ticarileşme bakımlarından büyük çaplı gelişmeler ve yapı değişiklikleri yaşandı. Bu değişimlere bağlı olarak yoksul ve küçük köylülüğün mülksüzleşme eğilimi hız kazandı. Küçük köylülüğün hakim olduğu bölgelerde teknolojik değişime bağlı olarak ciddi bir fazla işgücü sorunu oluştu. Küçük köylülük bazı bölgelerde pazar için üretime başarılı biçimde uyum sağlarken, bir dizi bölgede aynı başarıyı gösteremedi. Tefeci-tüccarlara borçlanma sonucunda yoksullaşma ve topraktan kopma yaygınlaştı. Bu durum, bu kesimin bazı bölgelerde yavaş, bazı bölgelerde hızlı biçimde tasfiyesine ve proleterleşmesine neden oldu. Geniş yığınlar büyük kentlere göç ederken, tarım bölgelerinde kalanlar artan oranda mevsimlik işçi göçüne, tarım-dışı faaliyetlere ve geçim kaynaklarına muhtaç hale geldiler. Küçük köylülüğün önemli bölümü artan oranda yarı-proleterleşti. Büyük toprak mülkiyetinin yaygın olduğu bölgelerde ise yoksul köylülüğün tasfiyesi daha hızlı ve dramatik biçimde yaşandı. Tarımın makinalaşması özellikle Çukurova'da ortakçıların süratle topraktan atılmasını kolaylaştırdı ve işgücü ihtiyacını azalttı. Mülksüzleştirme yoluyla birikim yaparak 1950'lerde güç kazanan Çukurovalı tarım kapitalistleri, sonraki yıllarda tarımdan sanayiye doğru başarılı bir geçiş yaparak Türkiye kapitalizmine yön veren bir dizi büyük holdingin temellerini attılar. Aynı türden bir mülksüzleştirme potansiyeli Kürt coğrafyasında da mevcut olmasına ve bazı Kürt bölgelerinde Çukurova türünden hızlı geçişler de yaşanmasına rağmen, bir dizi coğrafi, ticari ve siyasi nedenden ötürü buradaki mülksüzleşme Çukurova'daki kadar hızlı ve sorunsuz biçimde ilerlemedi. Bölgede 1960'larda başlayan ve 1970'lerin sonunda ciddi boyutlara ulaşan toprak mücadeleleri mülksüzleşme yoluyla kapitalist birikimin önünde önemli bir

Devrimci Marksizm

engel olarak ortaya çıktı.

1950-80 dönemini ele alırken köylülüğün gelişen mülksüzleşme eğilimine karşı geliştirdiği mücadele biçimlerinin altını özellikle çizdik. Tek parti iktidarının (özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki) uygulamalarına büyük tepki duyan köylüler, devrimci bir partinin mevcut olmadığı koşullarda Demokrat Parti'ye destek vererek bu partinin iktidara gelmesini sağladı. DP iktidarı bir yandan mülksüzleşme dinamiklerini harekete geçiren uygulamalar yaparken, köylü kitlelerinin basıncı altında bazı popülist önlemler de almak zorunda kaldı. Bu dönemde yoksul köylüler verdikleri oyu bir tür pazarlık unsuru olarak kullanmaya çalışarak ayakta durmaya gayret ettiler. Öte yandan, mülksüzleşme saldırısının ciddi boyuta ulaştığı Çukurova bölgesinde makina kırıcılık türünden direniş eğilimleri de gözlemlendi.

Yoksul köylülüğün düzen partilerinden ve devletten bağımsız bir mücadele ve örgütlenme inisiyatifine (kısmen) sahip olduğu tek dönem 1968-80 dönemidir. Özellikle 12 Mart 1971 darbesini önceleyen üç yıllık dönemde çok sayıda toprak işgali ve üretici eylemi gerçekleşti. Devrimci gruplar bazı bölgelerde yoksul köylülükle ciddi ilişki kanalları yakalayabildiler. Bir başka deyişle, düzenin kırlardaki hegemonyasının –en azından bir dizi bölgede- sarsılmasına yol açabilecek bir potansiyelin varlığı ortaya çıktı. Devrimci gruplar kentlerdeki devasa işçi sınıfı mücadelelerine müdahale ederek devrimci bir işçi partisinin kurulmasına yönelmek ve kırlardaki sınıf ittifaklarını bu çerçevede ele almak yerine, kırlardaki hareketliliğin ihtiyaçlarıyla ilgisi olmayan kırlardan şehirlere doğru gerilla stratejileri belirleyerek bu potansiyelin heba olmasına – istemeden de olsa- katkıda bulundular. 1974-80 döneminde gerilla stratejilerinin pratikte terk edilmiş olmasına ve Doğu Karadeniz, Maraş ve Kürt bölgelerinde köylülük içinde bir dizi mevzi kazanılmasına rağmen, ne kırlardaki ne de kentlerdeki sınıf mücadelelerin ihtiyaçlarını karşılayacak **birleşik** bir devrimci mücadelenin ortaya konamaması ve Leninist bir partinin kurulamaması 12 Eylül 1980'deki askeri darbenin ardından ülke çapında yaşanan siyasi yenilgiyi kaçınılmaz hale getirdi.